

Dîvân Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri

Dr. Doğan Yücel

Serbest Tercüman, Bosna Hersek

Doç. Dr. Ali Rıza Özüygun

International Burch University, Bosna Hersek

Özet: Dîvân şiiri, bilinenin aksine sadece bir hayaller dünyası değildir. İlimden sanata, siyasetten gündelik hayata kadar birçok konu, temel disiplinler hemen hemen aynı kalarak bu edebi tarzda yer bulur. Dîvân şiirinde en fazla yer edinen konulardan biri de tabiatır. Ovalar, dağlar, çiçekler, ağaçlar vb. tabiat unsurları bolca kullanılmıştır. Kullanımlar; bazen hakiki manasıyla, bazen teşbihler bazen de mazmunlar şeklinde olmuştur. Ağaçlarla ilgili Dîvân şiirindeki bu kullanımlar değişik çalışmalarla ortaya konmuştur. Çalışmamızın konusu ise parçaları bir araya toplayıp konuya bütüncül bir bakış ortaya koymaktır. Reel kullanımlar, teşbihli kullanımlar, mevsimlerde ağaçlar, ağaçlarla ilgili ameliyeler, ağaçlarla ilgili mazmunlar, Atasözü ve Deyimlerde ağaçlar, Ağaç kelimesinin Dîvân ve mesnevilerdeki kullanım sıklığının meyveler ve tarım ürünleriyle mukayesesi bu çalışmanın kapsamını teşkil etmektedir. Dîvân şiirinin temel malzemelerinden olan tabiatın parçalarından biri olan ağaçların bu çalışmayla kullanım yoğunluğu ve çeşitliliğine bir çerçeve çizmeye çalıştık. Çalışmamız sonucunda Dîvân şiirinde; hangi ağaçların lafzen daha fazla şiirlere alındığı, ağaçların hangi yönlerinin öne çıktığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Dîvân şiiri; Dîvân şiirinde ağaç; Söz Varlığı*

Tree in Divan Poetry: Vocabulary on Trees And Their Ways of Use

Abstract: Divan poetry is not just a world of imaginaries that contrary to what is known. Many themes like from science to art, politics to everyday life have found their place in this literary style, as the basic disciplines remaining almost the same. One of the most used subjects in Divan poetry is nature. Elements of nature have been used in abundance like flowers, rivers, fruits, trees, etc. Used as; sometimes in the real meaning, sometimes in the form of similitudes and sometimes in form of the metaphors. These uses in Divan poetry -related to trees- have been revealed by various studies. The scope of our study is to collect the pieces of puzzle and put a holistic view on the subject. We divided our study into these topics; Realistic uses, in terms of use in poetries, trees across seasons, works and operations on trees, metaphors related to trees, trees in Turkish idioms and proverbs, the frequency of the use of "tree" word in Divan and mathnavies and its comparison with fruits and agricultural products in Dîvân poetry. As a result of our study; in which aspects of the trees were taken into consideration in Divan poetry, which aspects of the trees came to the fore as in word frequency.

Keywords: *Divan poetry; Tree in the poem of Dîvân; Vocabulary.*

Giriş

Kısaca Dîvân Şiirinin Dünyası

Dîvân edebiyatı, toplumumuzun bazı kesimlerinin düşündüğü veya söylediği gibi realiteden, realizmden tamamen kopuk ve soyut bir edebiyat değildir. Âşık- maşuk-şarap-rakib gibi bazı ana konuların fazlaca işlendiği ve bu edebiyatın iskeletini teşkil ettiği söylenebilir ancak bu durum Dîvân edebiyatının gerçek hayattan tamamen uzak olduğu anlamına

gelmemektedir. *Dîvân şairi, çevresinde gördüğü, kullandığı ve bilgi alanı içinde bulunan her şeyle yakından ilgilenmiş, onları çok iyi gözlemlemiş, hayal ve sanatkârlık gücü ile yoğunlaşarak Dîvân şiirinin sanat anlayışına uygun olarak ifade etmiştir* (Sefercioğlu, 2008, 322). Dîvân edebiyatı, en az sözle en fazla manayı belli kalıplar içerisinde anlatabilme üzerine bina edilmiş bir edebiyattır, denebilir. Bu sebeple yiyecek içecek maddelerinden kozmografyaya kadar hemen her konu bu şiirde kendine yer bulmaktadır.

Dîvân Şiirinde Tabiat, Tabiatın Bir Parçası Ağaç

Abdülkadir Karahan, tabiatın Batı Edebiyatındaki işleniş şekliyle Arap, Fars ve Klasik Türk edebiyatındaki işleniş şeklini kıyaslamakta ve Batı edebiyatında tabiat realistken Doğu edebiyatında idealisttir, demektedir. *Klâsik Osmanlı şiirinde tabiat, bir mecazlar ve istiareler âleminde yüzer. Gül, lâle, nergis, sümbül, menekşe gibi çiçekler - servi çınar, şimşir, erguvan, meşe ve benzeri ağaçlar; bülbül, şahbaz (iri akdoğan) anka, gazal, at, kurt, arslan ve emsali hayvanlar v.s. aynı zamanda birer mefhumu da mazmunu da dile getirir* (Karahan, 1980, 58). Ancak yine de Klasik Türk edebiyatında realizme kayan bir taraf olduğunu da söyler. Karahan, Klasik Türk Edebiyatının çoğunlukla bu realizmden kopan yapısına rağmen halk şiirinin tabiatı daha realist anlattığını ifade eder (Karahan, 1980: 59). Çalışmamızda Klasik Türk Edebiyatında (Dîvân şiiri) tabiat konusunun bir parçası olan ağaçların işleniş üslûbunu hem realist hem de idealist taraflarıyla ele alacağız. *Çiçeği, meyvesi ve diğer estetik özellikleriyle tarih boyunca insanların dikkatini çeken ağacın beşikten mezara kadar hayatın her safhasında kullanılması, ona karşı özel bir ilgi uyandırmıştır* (Tanyu, 1988, I/456).

Ağaçlar, Dîvân şiirinde kullanımları, şekilleri ve meyveli olup olmamalarına göre değişik biçimlerde ele alınmışlardır. Bu kullanımların bazıları doğrudan alınma, bazıları benzetme ve bazıları da mazmun şeklindedir. Her üç kullanımın alakalı da Dîvân şiirinde epeyce örnek bulmak mümkündür. Çalışmamızı bu konuda kaleme alınan üç temel kaynağı esas tutarak hazırladık:

1. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,
2. Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,
3. Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar.

Yöntem

Çalışmamızı üstte zikredilen üç temel kaynaktan ağaçlarla ilgili maddelerin bir araya getirilerek hazırladık. Sonrasında bu maddeleri bütüncül bir çerçeveye hâline getirdik. Taramalara geçince ağaçlarla ilgili belirlediğimiz her bir madde için en güzel örneği bulup sunmaya çalıştık. Son olarak 112 Divan edebiyatı eserinde ağaçlara dair sıklık taraması yaptık. Sıklık taramalarımızdan elde edilen rakamsal verileri daha önce “meyveler” ve “tarımsal ürünler” üzerine yapılan iki çalışmayla tablolar hâlinde kıyas ettik.

Çalışmamız alttaki şema takip edilerek hazırlanmıştır:

1. Gerçek Anlamıyla Kullanım

- 1.1. Meyveli Ağaçlar
- 1.2. Meyvesiz Ağaçlar

2. Teşbihli Kullanımlar

2.1. Boy

- 2.1.1. Servi
- 2.1.2. Fidan
- 2.1.3. Sanavber
- 2.1.4. Şimşâd
- 2.1.5. Nahl (Hurma)
- 2.1.6. Sidre
- 2.1.7. Tûbâ

2.2. Şekil

- 2.2.1. Servi
- 2.1.2. Tûba
- 2.2.3. Ar'ar
- 2.2.4. Bâdem
- 2.2.5. Nar Ağacı
- 2.2.6. Söğüt (Bîd)
- 2.2.7. Hurma ağacı
- 2.2.8. Engur
- 2.2.9. Çınar

2.3. Koku

- 2.3.1. Öd ağacı.

- 2.3.2. Sandal ağacı
- 2.4. Ağaçların Salınmaları
- 2.5. Ağaçların Gölgesi
- 2.6. Ağaçların Ses Çıkarması (Hışırta):
- 3. Ağaçların Mevsimlerde Geçirdikleri Değişimler
  - 3.1 İlkbahar
  - 3.2. Yaz
  - 3.3. Sonbahar
  - 3.4. Kış
- 4. Ağaçlarla İlgili Ameliyeler
  - 4.1. Fidan dikme
  - 4.2. Kalem aşısı
  - 4.3. Büyütme, sulama
  - 4.4. Meyve Sağma
  - 4.5. Budama
  - 4.6. Kesme
  - 4.7. Yakma
  - 4.8. Kurutup odun, kereste etme
  - 4.9. Keresteden eşya yapma
- 5. Ağaçlarla İlgili Mazmunlar
  - 5.1. Tûba
  - 5.2. Servinin bağın ocuklarına dâyelik etmesi.
  - 5.3. Çenâr (Çınar, kavlağan)
    - 5.3.1. Kendi kendine yanma
    - 5.3.2. Elim sende oyunu
    - 5.3.3. El vermek
  - 5.4. Ağaç korkutma
  - 5.5. Ağaç ata binme
  - 5.6. Baş veren ağaç
  - 5.7. Etfâl-i çemen
  - 5.8. Çınarla Kabak Hikâyesi
  - 5.9. Asmaya şişe asmak
  - 5.10. Kabak asmak
  - 5.11. Kavak Yeli
  - 5.12. Serv-Fâhte ilişkisi
  - 5.13. Tomruk
  - 5.14. Nahl yapımı
  - 5.15 Nahl-i Tâbut

- 5.16. Tuz
- 5.17. Kulak çınlaması
- 5.18 Behûr-i Meryem
- 6. Atasözleri ve Deyimlerde Ağaçlar
  - 6.1. Kaşınan keçi çobanın değneğine sürtünürmüş
  - 6.2. Ağaç yaşken eğilir
  - 6.3. Üzümünü ye bağını sorma
  - 6.4. Evvel şecer âhir semer
  - 6.5. Yemişli ağaç taşlanır
  - 6.6. Sulamakla kuru ağaç meyve vermez
  - 6.7. Her ağaçtan ok olmaz
  - 6.8. Bir dikili ağacı olmamak
  - 6.9. Ağaç olmak (bağlamak)
  - 6.10. Amelsiz ilim meyvesiz ağaca benzer

Kısaltmalar

- Gz- Gazel
- Ks – Kaside
- Ms –Mesnevi
- Mf- Müfred
- Lg- Lugaz
- Mt – Müteferrik
- ADNDV- Adnî Divânı
- AHDÇN- Ahmed-i Dâî- Çengnâme
- AHMDV- Ahmedî Divânı
- AHMİN- Ahmedî – İskendernâme
- APŞDV- Ahmed Paşa Divânı
- AŞÇDV- Âşık Çelebi Divânı
- AŞPGN- Âşık Paşa- Garibnâme
- AVNDV- Avnî Divânı
- AZHDV- Azmizâde Hâletî Divân
- BAKDV- Bâkî Divânı
- BEYDV- Beyânî Divânı
- BİHDV- Bursalı İffet Hanım Divânı
- CLLDV- Celîlî Divânı

CMLHH- Cemâlî- Huma vu Humayun
 ÇİBDV- Çankırlı İbrahim Hurrem Dîvânı
 EVSDV- Enderunlu Vâsıf Dîvânı
 FHKDV- Fehîm-i Kadîm Dîvânı
 FZLDV – Fuzûlî Dîvânı
 FZLLM- Fuzûlî – Leyla vu Mecnûn
 HAFZM- Hafî – Zâdu'l-meâd
 HLKDV- Helâkî Dîvânı
 HRBDV- Harâbî Baba Dîvânı
 HŞMKL- Haşmet Külliyyatı
 HYBDV- Hayâlî Beg Dîvânı
 HYRDV- Hayretî Dîvânı
 HZKDV- Hâzık Dîvânı
 İBBHN- İbrahim Şbn Bâlî Hikmetnâme
 İBGMT- İbrahim Gülşehrî- Mantiku't-tayr
 İSBNA- İsmail Belîğ- Nuhbetu'l-Âsâr Li-Zeyli
 Zübdetu'l-Eşâr
 KİEDV- Kabûlî İbrahim Efendi Dîvânı
 KİMMK- Keçecizâde İzzet Molla- Mihnet keşân
 LAÇFN- Lamiî Çelebi – Ferhadnâme
 LAHLM- Lârendeli Hamdî- Leyla u Mecnûn
 MDPŞD- Mahmud Nedim Paşa Dîvânı
 MHZDV- Mostarlı Hasan Ziyâî Ef. Dîvânı
 MREDV – Mürekkeççi Enverî Dîvânı
 MRSDV- Mirzazâde Sâlim Dîvânı
 MSHDV- Mesîhî Dîvânı
 MVPDV- Muvakkizâde Pertev Dîvânı
 NABDV- Nâbî Dîvânı
 NÂŞDV- Nâşid Dîvânı
 NDMDV- Nedim Dîvânı
 NKMDV- Nâilî-i Kadîm Dîvânı
 NYLDV- Neylî Dîvânı
 NZADV- Nev'izâde Atâyî Dîvânı
 RVNDV- Revânî Dîvânı
 SLÇVN-Süleymân Çelebi- Vesîletu'n-Necât
 SÜHDV- Süheylî Dîvânı
 ŞHYDV- Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı
 ŞİFDV - Şeyhülislam İshak Efendi Dîvânı

ŞYGDV – Şeyh Gâlib Dîvânı
 ŞYGHA – Şeyh Gâlib – Hüsn ü Aşk
 TCÇDV - Tâcizâde Ca'fer Çelebi Dîvânı
 TKKDV - Tokatlı kânî Dîvânı
 TŞYDV - Taşlıcalı Yahyâ Dîvânı
 YKEŞR-Yahya Kemal-Eski Şiirin Ruzgarıla
 YNEDV- Yunus Emre Dîvânı
 ZATDV – Zâtî Dîvânı
 RHBDV- Rûhî-i Bağdâdî Dîvânı
 NSMDV- Nesîmî Dîvânı
 AMRDV-Amrî Divânı
 NEFDV- Nef'î Dîvânı

Bulgular

1. Realist Kullanımlar

1.1. Meyveli Ağaçlar:

Dîvân şiirinde bazen söz güzelliği, çeşnilik, yeni ve has bir mazmun bulamama gibi gaye ve sebeplerle teşbihli ve mazmunlu olmayan beyitler de kaleme alındığı görülmüştür. Meyvelerin de bu şekilde azımsanmayacak ölçüde kullanıldığı görülmektedir.

A. Gülhan, yaptığı çalışmada 40 Dîvânı taramış ve Dîvânlarda kullanılan 24 farklı meyve isimini örnekleriyle listelemiştir (2008). Meyveler, ağaçlar konusunun dışında kaldığından ifade-i meram sadedinde bir örnek vereceğiz.

Armut elma erik enva'î yemiş vişne kiraz

Bir hekîmâne cücem dermânı var

Kütahyalı Arifi Gz (Güler, 1996, 282)

Meyveli ağaçlarla ilgili olarak on bir farklı meyve ağacından örnekler vereceğiz. Şiirlerde daha başka meyve ağaçları da bulunmasına rağmen meyveli ağaçların teşbihsiz manalarını vermek için bu kadarının yeterli olduğunu düşünüyoruz. Dîvân şiirinin yazıldığı coğrafyalardaki hemen bütün meyveli-meyvesiz ağaçlar denilebilir ki bu şiirin

mısralarında kendine yer bulmuştur. Özellikle Ahmedî'nin *İskendernâme* ve Bâlî'nin *Hikmetnâme* adlı eserlerinde ağaçlar; hikmetleri, yetiştirilmeleri, faydaları, meyveleri vb. özellikleriyle müstakil birer bölüm olarak anlatılmaktadır.

Turunç ağacı:

Turunc agacınıñ dibine insân
Kabak berg-i gülün döşese yeksân
Turuncı çoğ ola dökilmeye hîç
Aña nesne mazarrat kılmaya hîç

İBBHN 6456-6457

Erik ağacı: Az da olsa bazı beyitlerde erik veya alû şeklinde geçmektedir.

Bunı ayva vü anı âlû düzer
Anı emrûd u bunı şeftâlu ider

AHMİN 3815

Hurma ağacı: Nahl ağacı, hurma ağacı vb şekillerde beyitlerde kullanıldığı görülmektedir.

Kılup hurmâ ağacından 'asâsın
İdüp yünden tonın kıldan ridâsın

LAFÇN 6708

Varımış bir nice eşcâr-ı nahli
Tutarmış yıl yıl gâyetde hamli

İBBHN 6435

Hindistan Cevizi: Cevz-i Hindî şeklinde Hikmetnâmede bir beyitte tespit edilmektedir.

Bir ağaç var meger Hindûstân'da
Kim adı cevz-i Hindî'dür lisânda
Mu'azzam ağaç olur gâyet a'lâ
Budagı sâbit u yaprağı bihnâ

İBBHN 6328-6329

Ceviz ağacı: Cevz ve koz şeklinde meyvesi bazı beyitlerde geçen (AŞPGN 2580, Nabî Gz 465/5 vb)

ceviz ağacı taramalarımızda “cevz ağacı” ve “koz ağacı” isim terkipleriyle beyitlerde yer bulmaktadır.

Felâhat ehli dimişdür haberde

Meger koz agacı sımf-ı şecerde

İBBHN 6312

Haberdür mâ-tekaddemden bir âdem

Meger bir cevz agacın görmüş a'zam

Dimiş bu 'azam u 'ulviyye 'acebdür

Yimişi küççük olur ne sebeddür

İBBHN 6316-6317

Sefercel (ayva): Dîvân şiirinde “bih, ayva, hayva” kelimeleriyle meyvesi ve özellikle meyvesinin kokulu ve tüylü olmasından dolayı beyitlerde sık kullanılan ayvanın ağacı meyvesinin şöhretinin çok gerisinde kalmıştır.

Filâhat ehli dir eşcar âbı

Sever şol yiri kim gitmeye âbı

Sefercel çiçegin dir ehl-i hikmet

Dimâg-ıla virür yürece kuvvet

İBBHN 6361-6362

Enâr: Nar ağacı, “nahl-i enâr” ve “dıraht-i rumman” gibi terkiplerle kullanıldığı görülmektedir.

Eger bâd-ı bahâr-ı cûdı irse bâg-ı dünyâya

Ola nahl-i enârun hâsılı hep la'l-i rümmânî

AZH DV Ks 1/20

Hil'at-ı sebz ile bağ içre mutarrâlığını

Yâd idüp müştle dögindi dirah-ı rummân

ZATDV Ks 41/14

Dimişler nâr agacın bûstân issi

Şu yirlerde biter kim ola issi

İBBHN 6368

Pençere içre nâr ağaçları var

Yaprağı vü budagı vü nârı var

AŞPGN 5766

Kümesra: Armut, emrud ağacı.

Dimişlerdür agacı emruduñ
Ehassı sâbitidür cümle ‘ûduñ

İBBHN 6357

Nahl-i emrûd ki destîleri almış eline
Etmege kasd eder etfâli bahârî dilşâd

ŞYGDV Gz 71/12

Badâm: Bâdem, bādâm, levz olarak Dîvânlarda geçen
bu meyve genelde nahl-i bādâm şeklinde beyitlerde
geçmektedir.

Hucûm-u nazra-i hasretlerinden hôş-nigâhânın
Der ü bâmı döner eşküfe vermiş nahl-ı bādâma

ŞYGDV Ks 24/10

Şeftali ağacı:

Bir ağaç şeftâlu vü biri enâr
Birisi serv olur u biri çenâr

AHMİN 3811

1.2. Meyvesiz Ağaçlar:

Alttaki örneklerin dışında söğüt, pelit, meşe, kavak, ardıç, karaağaç, çam, sedir, servi gibi birçok ağaç daha şairlerin beyitlerde yer verdiği ağaçlardandır. Altta altı meyvesiz ağaçtan örnek verilmiştir. Bu ağaçlar; kokuları, baharda çiçek açmaları, yaprakları ve çiçeklerinin kullanılması, güzel kokmaları vb yönleriyle şiirlerde yer almaktadırlar.

Çınar ağacı:

‘Ayşuñ zamânı ‘işretüñ eyyâmıdır diyü
‘İşretgeh-i çemende salar ellerin çenâr

BAKDV Gz. 180/4

Gül ağacı:

Yine gül nahli tonandı olıcak sûr-ı bahâr
Tutdı hep yir yüzini sîm-i nisâr-ı ezhâr

AZHDV Ks 18/1

İlgın ağacı:

Yılgun ağacından ol bir oh düzer
Birgün ol nâ-geh anı pertâb ider

AHMİN 5706

Sandal ağacı:

Topragı bir ü hevâsı suyu hem
Bir ağaç sandal olur biri bakam

AHMİN 3810

İhlamur ağacı:

Sa‘âdetle gelip bir gün bu cây-ı nüzhet-efzâ
Dıraht-ı ihlamûruñ sâyesin cây etdi şâh-âne

NÂŞDV 43/9

Tesbih ağacı:

Gülünü kodı idüp tesbîh agacın âşiyân
Gördi bülbül ki salâh-ı şeh kemâl üstindedür

AŞÇDV Gz 3/1

2. Teşbihli Kullanımlar

Meyvesiz ağaçlar, genellikle ar’ar (ardıç). Servi, şimşâd (şimşir). Çınar, sanavber (çam) gibi Anadolu ve Balkanlarda bolca bulunan ağaçlardır. Bu ağaçlar renkleri, sertlikleri, boyları, yapraklarının şekilleri, dallarını salmaları vb yönleriyle şiirlerde teşbihler şeklinde kullanılmışlardır. Meyveli ağaçlardan elma, armut, şeftali, erik, hurma, ayva, üzüm vb. sayılabilir. Hurma uzunluğu ve yaprak dökmemesi, asmanın çardağa sarılması ilk sayılabilecek örneklerdir. Meyvelerden de renkleri, kokuları, şekilleri vb. yönlerden değişik benzetmeler türetilmiştir. Dîvân şiirinde tek tek hangi meyvenin nasıl ve nelere benzetildiğiyle ilgili çalışmalar da yapılmıştır (Gülhan, 2008). Ancak meyveler konumuz haricidir. Ağaçları; boy, şekil, koku, mevsimlerdeki hâllerine göre madde madde ele alacağız.

2.1. Boy:

2.1.1. Servi:

Boy. Servi ağacı. *Dîvân şiiirinde sevgilinin boyu için o kadar sık kullanılmıştır ki mecâz-ı örfî yoluyla boy kelimesine adeta ihtiyaç kalmamıştır* (Pala, 2011, 400). Dîvân şiiirinde geçen servinin çeşitlerini Onay şöyle sıralıyor: *Servi dediğimiz ağaç üç nevîdir. Serv-i nâz: Dalları etrafına sarkan, yeni yetişen servidir. 1.Serv-i âzâd mukabili kullanılır. 2.Serv-i âzâd: Dalları doğru bitmiş olan ki serâpâ güzel olur. 3.Serv-i sehî: Doğru büyümüş ve iki şahlı olur. Ekser uzun boy, buna teşbih olunmuştur* (Onay, 2004, 226). Sevgilinin boyuyla ilgili en çok benzetmenin yapıldığı ağaç olan Servi ağacıyla ilgili Gönel'in 16.yy Dîvân şiiirinde sevgili isimli tezinde müstakil bir başlık bulunmaktadır (Gönel, 2010). Sevgilinin boyu mevzu bahis olduğunda diğer ağaçlar ona kıyas edilir, servi hep yüce tutulur.

Servi ağacı, su kenarında yetişmesi nedeniyle âşıkların gözyaşları ile birlikte düşünülerek çeşitli tasavvurlar içinde işlenmiştir. Âşık, servi boylu güzele bir ırmak oluşturan gözyaşlarıyla ulaşıp, onun ayağına düşerek eteğine sarılmayı arzu eder (Felek, 2007).

Arapçada boy kelimesinin “kaamet” ve ayakta durmanın da “kıyamet” olmasından ötürü çeşitli kelime oyunları ve mana ilişkileri kurulur çünkü bu iki kelimenin yazılışları, okunuşları ve kökleri aynı manaları farklıdır. *Ayrıca kıyamete yakın çeşitli fitneler zuhur edecek olması ile sevgilinin de salınarak fitnelere sebep olması da çeşitli tasavvurlara neden olur ve kad-kıyamet-serv kelimeleri ile sevgilinin boyuna işaret edilir* (Felek, 2007, 601).

Bu hüsn-i kâmet-ile âşıkâra

Anı teşbih iderler kadd-ı yâra

İBBHN 6473

Bâkî çemen-i cânda meger perveriş itdüñ

Bir âlemi var rûh ile ol serv-i revânûñ

BAKDV Gz 278/6

Düşüp ol kadd-i bâlâdan döşenmiş hâk-i râh üzre

Mu'anber zülfi gûyâ sâye-i serv ü sanavberdür

BAKDV Gz. 50/3

Bağlamaz firdevse gönîlîni Kalâtâyı gören

Servi añmaz anda ol serv-i dil-ârâyı gören

AVNDV 61/1

Boyu şimşâd u serv ü nâr u nemi yohsa `ar`ar mı

Gözi cellâd u mest ü cân-figeni yohsa `abher mi

MHZDV Gz 473/1

Serve beñzer dir isem kaddüñ eger incinme

Togrısı bu ki yalancı olur ekser şu`ara

MHZDV Gz 19/4

Yattık bülend servlerin gölgesinde şad

Dehrin bu hay ü huyuna mecbul-i handeyiz

YKEŞR 1974: 97

Gözlerim yaş akıtır ben inlerim dolâb vâr

Billâh ey serv-i sehî seyr et bu dolâb üstüne

APŞDV Ks 16/18

2.1.2.Fidan:

Edebiyatta boy için sıkça kullanılan bir diğer benzetme unsuru da fidandır. *Fidan sadece ince ve uzun oluşu ile değil, ayrıca taze ve genç oluşu ile de sevgili için güzel bir benzetme unsurudur. Sevgiliye şecere olarak yeşil sarık ve düzgün fidan gibi boy kâfidir* (Felek, 2007: 401). Fidan benzetmelerinde genelde servi ana malzemedir. Gönel, fidanın kullanımının serviyeye göre daha nazenin, ince oluşundan kaynaklanmakta, demektedir. Bir diğer özelliği ise meyvesiz yâni kayıtsız ve âzâde oluşudur, der Gönel, 2010).

Aceb nev-rüste bâlâ-kad fidândı

Nazar degdi velî bozdı mizâcı

MVPDV Trh 43/3

Kaddüñüñ bir dikmesidür serv-i gül-zâr-ı cihân

Bir çerâgıdır sentüñ ruhsârıñıñ ey yâr şem

MHZDV Gz 209/4

2.1.3. Sanavber (fıstık çamı):

Servi, şimşad gibi ağaçlarla beraber sevgilinin boyuna teşbih edilir.

Kad-i bâlâya göre şive-i refât gerek

Ey sanavber bize ‘arz itme inende tûluñ

BAKDV Gz 266/4

Şimşâd-ı hoş-hırâmına ol servüñ öykünüp

Reftâre gelse pâ-yı sanavber şikest olur

BAKDV Gz 98/6

Elüm irmez n’ideyin âh o boyı şimşâda

İdeyin minneti yirden göke dek feryâda

BAKDV Gz 423/1

2.1.4. Şimşâd (şimşir):

Boy. Servi, ardıç gibi diğer ağaçlarla birlikte sevgilinin boyuna benzetilir. Çok yüksek olduğundan ses duymaz. Latif ve nazenin bir şekli vardır.

Şimşâd-ı latîfine mürekkeb

Sîb-i zenâh u turunc u gabgab

FZLLM 575

Bu şekli-i şâhı u berg ile şimşâd u nârven

Ol serv-i kadde öykünür imiş inen güzel

HLKDV 96/6

Âfet-i can didiler gamze-i cellâdın için

Nahl-i gül söylediler kâmet-i şimşâdın için

NDMDV Gz 92/1

2.1.5. Nahl (Hurma):

Gövdesinin dalsız, düzgün ve uzun olması mecâzen mevzun boya teşbih edilir. (Onay, 2004). Ayrıca sevgilinin boyuna sanavberle beraber benzetilen iki meyve ağacından biri hurmadır.

Rast geldikçe ham eyler kadini sarsar-ı reşk

Nahl-i mevzûnun ile serv-i dil-ârâ-yı çemen

NDMDV Gz 114/4

İki mestâne merdüm sâyesinde hâba varmışlar

Kaşun iy lebleri hurmâ nihâl-i nahl-i hurmâdur

MREDV Gz 35/2

2.1.6. Sidre:

Sidre (Sidre) Lügat anlamı "Arabistan kirazı" demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde geçer (Necm, 53/14, 16). *Tefsirde bu ağacın "Arşın sağ yanında İlahî bir ağaç" olduğu bildirilir. Hadislere göre altıncı kat göktedir. Gökyüzüne yükselenler ancak buraya kadar çıkabilirlermiş* (Pala, 2011, 404). *Sidretü’l-müntehâ terkibiyle ilgili olarak başlıca iki görüş ileri sürülmüştür. Daha çok kabul gören anlayışa göre sidretü’l-müntehâ semada bulunan, Mi’rac gecesi yanında Resûl-i Ekrem’in ilâhî sırlara mazhar olduğu bir ağaçtır. Çünkü terkinin yer aldığı Necm sûresindeki âyetler Resûlullah’ın mi’racıyla ilgilidir* (Uludağ, 2009, 37/151). Sidre ile ilgili kaynak olarak geçen hadisler Şifa-i Şerifte anlatılır (İyaz, 1975). *Sidre ağacı edebî eserlerde cennette mevcut iki ağaçtan biri olan tûbâ ile beraber anılır. Her ikisi de Dîvân edebiyatında sevgilinin boyunun uzunluğunu ve endamının güzelliğini ifade eden birer remizdir* (Uzun, 2009, 37/152). Sidre, beşer bilgisinin ve amellerinin son hudududur (Pala, 2011, 404). Müntehânın en uç, en yüksek nokta anlamlarından hareketle genelde mübalağalarda en üst benzetme unsuru olarak karşımıza çıkar.

Bir dem ki ola nâz ile serv hırâmân

Hayretde kalur görse revân Sidre vü Tûbâ

RVNDV Gz 16/3

Serv-ğaddüñ müntehâdur sidreden ey şâh-ı gül

Bilmezem nice irişe âh u efgânım saña

CLLDV 3/3

2.1.7. Tûbâ:

Cennet ağacı kabul edilen Tûbâ aynı zamanda boyuna yapılan teşbihlerle de Dîvân şiirinde yer alır. Diğer ağaçlar ona kıyas edilir.

Kaddine nahl-i semen ya çemen-ârâ mı disem

Serv-i bâlâ mı ‘aceb eşbeh-i Tûbâ mı disem

ÇİHDV Gz 96/1

2.2.Şekil:

2.2.1. Servi:

Servi, yaprak dökmediği için zevâli yoktur. Meyvesi olmadığından taşlanmaz. Uryan kalmaz (Onay, 2004, 227). Servi, Türk ağacıdır (Beyatlı, 1969, 179). Surlar ve etrâfında ölümün servileri... (Beyatlı 1969: 179). Bütün güzel sanatlarımızın; şehir ve mahalle dekorlarımızın; Eyüb gibi, Üsküdar gibi, yer yer, âhîret bahçeleri hâlinde işlenmiş servi şehirlerinin; hâsılı Türklüğün ve Türkçenin rûhu, asırlarca hep bu şehirde toplanmıştır (Beyatlı, 1969, VI). Servi ağacı; genelde diğer ağaçların aksine meyvesi, kerestesi için dikilmez. Bahçelere bir süs, mezarlıklara geçip gidenleri akla getiren birer hüznü hatıra olarak dikilir. Servi; bazı hadislerde geçen cennet ağacı “tûbâ” olduğu kabul edilir.

Bâg-ı cennetden Hüdâyâ kabrine revzenler aç/Her taraftan olsun envâ’-ı revâyih fâyiha (NVADV Gz 13/2) Nev’izâde Atâyî’nin bu beytinde anlatıldığı şekliyle; İslam inancında kabirler birer cehennem çukuru veya cennet bahçesidir (Sünen-i Tirmizî, hadis no: 2460) ve müminler kabirlerinde cenneti seyredirler. Osmanlı toplumu da ölenlerin kabirlerinin cennet bahçesi olduğunu ümid ederek veya öyle olmasını dileyerek (hadisin beyanından ötürü) servi ağaçları dikerlermiş. Sanki serviler, dünyadaki cennet bahçesi olan kabristanlarla asıl cennet bahçeleri arasında bir perde gibidir. Necip Fazıl’ın “Servi, endamlı servi ahirete perdelik” mısraı bu inanmışlığı en güzel anlatan ifadelerdendir. Mezarlıklarda yatanlar; hadisteki gibi Tûbâ ağacının gölgelerinde (servi) Cennet bahçesinde vakit geçiren kimselerdir. Ayrıca serviler, Tûbâlar gibi cennet ırmaklarının kenarlarında salınan ağaçlar gibi kabul edildiğinden Dîvân şiirinde servinin ayağına su akıtma konusu çokça işlenir. Mezarlıklarda daha çok bulunur. Bunun nedeni, rüzgâr ile salınırken "Hû! (Allah!)" sesini

çıkarmasıdır. Bu hâl, onun Allah’ı zikrettiğine işarettir. Böylece mezarlıklardaki ölümler için bir mağfret vesilesi olarak düşünülür. Bahçe kenarlarına da selvi ağacı dikilir (Pala, 2011, 400-401). Servinin şeklinin “elif” harfine benzemesi ve bu harfin de Allahı sembolize etmesi de bu ağacın bahçelerde, mezarlıklarda yaygınlaşmasının sebeplerindedir. Sosyal hayatla ilgili olarak Rûhî’nin alttaki beyti serviye farklı bir işlev daha katmaktadır. İşretçiler mezarlıklıklarda servilerin altlarında buluşup içerlermiş eskiden.

Serv-i kıddiñ çün seniñ ey şüh âşüb-ı zamân

Eşk-i çeşmiñ ağıdup mânend-i ‘ummân itdiğim

HRBDV Gz 158/3

Saf saf çemende serv dizilsün selâmuña

Sen sahn-ı gülşen içre şalın ‘ izz ü nâz ile

BAKDV Gz 477/2

Ey serv-ı kad olurdu ziyâretgeh-i rindân

Öldükde mahalleñde eger olsa mezârum

RHBDV Gz 789/4

2.2.2.Tûba:

Kökü üstte dalları altta ters ağaçtır. İslam kültüründe önemli bir yeri olan Tûbâ ağacının Sidre’de bulunduğu ve kökü yukarda ve dalları aşağıda olmak üzere bütün cennet’i gölgeleyen bir ağaç olduğuna inanılmaktadır (Felek, 2007, 601). Tuba ağacı aynı zamanda cennet ırmaklarının kenarlarında olup dalları suya salınır. Çok zayıflayan insanların saçı sakalı tüyleri de kıvrıştığından âşıklar aşklarının derecesini tüylerinin kıvrışıklığını Tûbâ ağacına benzeterek anlatırlar. Sevgilinin salınan saçları bu ağaca benzetilir.

Dökilmiş zülf-i müşgâsâ o kadd-i dil-sitân üzere

Döşenmiş sâye-i Tûbâ bihişt-i câvidân üzere

BAKDV Ks 8/1

2.2.3. Ar’ar (Ardıç):

Dağ servisi, yaban servisi. Ar’ar da sevgilinin boyuna teşbih edilen ağaçlardandır (Pala, 2011, 25).

Sefîd câmede yârî görüp didüm bu bahâr
Şükûfe ile bezenmiş nihâl-i 'ar'ar u bîd

HLKDV 23/2

2.2.4. *Bâdem:*

Sevgilinin bademi andıran gözü (Pala, 2011, 53).
Bâdem, meyvesinin dışında; açtığı beyaz/pembe
çiçekleriyle ve ağacıyla da şiirimizde yer almaktadır.
Bâdemın botanik yapısından aşılmasına kadar
şiirlerde işlendiği görülmektedir.

Açar cemâlini destârun ile ak câme

Müşabih oldun açılmış dıraht-ı bādâma

TŞYDV Gz 417/1

Bâghân-ı dil umar bûse yazup çeşmine vasf

Bitse şeftâlû n'ola aşladı bādâma kalem

MHZDV Ks 6/11

2.2.5. *Nar Ağacı:*

Özellikle çiçeklerinin şekilleri ve renkleri bakımından
yakut vb benzetilir.

Ger füyûz-ı bihâr-ı hummından

Mâyedâr olsa ebr-i nisânî

Her habâb-ı yemmi misâl-i enâr

Eyleye kân-ı lacî rümmânî

FHKDV Ks 17/28-29

2.2.6. *Söğüt (Bîd):*

Söğüt yaprakları hançer veya kılıca benzetilir. “bîd-i
Mecnûn, bîd-i giryân, bîd-i nâlân” terkibleriyle
anlatılan “salkım söğüt” sevgilinin salınan saçlarını
simgeler. Salkım söğüdün dallarının sarkması gamlı
kimseleri sembolize eder. Gamlı, kederli insanların
saçları uzar, önlerine dökülür, çoğu zaman da akan
suya bakarlar. Âşıklar da gamlı, kederli hâllerini
salkım söğütle özdeşleştirirler. Söğüt fidanları üzerine
başka meyveler aşılır. Su kenarlarında olması
sebebiyle akan suların, hazinelerden her zaman
kısmetini alır. Bu ve buna benzer özellikleriyle Dîvân

şiirinde önemli yer edinen ağaçlardandır. Tabutların
tahtaları söğüt ağacından yapılır.

Edip berbâd ömrün tahta-i tâbût eder devrân

Bu mülk-i bî-bekânın olsa da âdem Süleymân'ı

Seyyit Süleyman

Bîd-i mecnûnı kenâr-ı cûda seyrân eyledüm

Ferş-i sîmîn üzre sandum ki kurulmuş bir otağ

BEYDV Gz 403/4

Bâgda âb-ı revân üzre dökülür berg-i bîd

Cûylar didârûnuñ reşkiyle düşdi hançere

BAKDV 481/2

Sarıldı bi-edebane ayağına servün

Aceb mi culara olursa dal hançer-i bîd

İSBNA 71

Sirişinde gerekdür cevher-i huş ademün yohsa

Nihâl-i bîd feyz-i terbiyetle yasemin olmaz

İSBNA 817

Turma ey cûy-ı sirişkim gülşen-i ümmîde ak

Ne reh-i serv-i hırâmâna ne pây-ı bîde ak

HŞMKL Lg 10/1

Berg-i bîdi bâgda âb-ı revân üzre görüp

Didiler akmış gılâfindan bu tîg-i zer-nişân

BAKDV Ks 22/3

2.2.7. *Hurma ağacı:*

Hurma ağacının her mevsim yeşil kalması ve başındaki
dallarının saçlar gibi yanlara dökülmesi sevgilinin
saçları gibi tahayyül edilerek şiirlere mevzu edilmiştir.
Ayrıca hurma ağacının, insanla benzer biçimlerde
döllenme usulünün ve dişi erkek cinslerinin olması,
başı kesilince ölmesi gibi özellikleriyle de insanla
münasebetleri kurulmuştur. Hikmetnâmede hurma
ağacının bu özellikleri 6420-6433 numaralı beyitler
arasında madde madde verilmiştir (İBBHN, 6420-
6433).

Bişinci bu ki dimiş durur nahl-dâr

Dişisi irkegi olur cânvâr-vâr

Dişisi şol durur kim vire hurmâ

Nerinûñ dirler olmaz bâri aslâ

İBBHN 6429-6430

2.2.8. Engur:

Asma. Çoğunlukla asma ağacının sarmaşık gibi olan yeni filizlerinin tâke sarılması konu edilir.

Gamı ol tâze dil-dâruñ dil-i gam-nâke sarmaşmış

Nihâl-i tâzesi engûr-ı bâğuñ tâke sarmaşmış

MHZDV Gz 194/1

2.2.9. Çınar:

Yapraklarını geç dökmesi, iri cüsseli olması, geniş gövdeli olduğundan gölgelik olarak kullanılması, uzun ömürlü olması gibi hususiyetleri çınarı diğer ağaçlardan ayırmaktadır. Çınar, devlet ve millet büyüklerine benzetilir. Gölgesinde eğlenilen, âşıklara gölgelik olan vb vasıflarıyla teşhis edilir. Çınaraltı deyimi de bu gelenekten ötürü ortaya çıkmış olabilir. Çınar; ağırbaşlı, eski, gün görmüş, efkârlı gibi hayâl edilir ve birçok insanî sıfatla tavsif edilir.

Devlet, din, millet büyüğü.

Çemende şaf şaf olup hep namâza tırmışdur

Eger dıraht-ı şemer ger çenâr u serv-i revân

TCCDV Ks 26/35

İnsanların çınarın altında oturup eğlenmeleri.

Hayfâ ki düştü topraga båd-ı fenâ ile

Devlet dırahtı kim kamuya tekye-gâh idi

APŞDV Ks III 29/11

2.3.Koku:

Kokulu bazı ağaçlar beyitlerde mevzu edilir.

2.3.1. Öd ağacı:

Öd agacı bigi yanar vücûdum

Dütünüm göklere seher yilidür

YNEDV Gz 43/2

Cânımız bırakmışız âteş-i aşka ûd tek

Tâ ki safâ vü zevk ile aşkına yana ûdumuz

NSMDV Gz 187/3

2.3.2. Sandal ağacı:

Bâkıyâ kılsun mu'attar bezm-i âfâkı nesîm

Pâdişâhuñ micmer-i 'adlinde sandal yakdılar

BAKDV Gz 117/5

2.3.3. Servi ve söğüt de çok az da olsa beyitlerde kokularıyla konu olurlar. Servi gövdesinin ve tohumlarının kokulu olmasından ötürü şiirlerde konu edilir.

Bunda Tûbâ'dan kalır mı bîd-i müşg-i ser-nigûn

Ya gubâr-ı berg-i Tûbî anda müşg-âsâ mıdır

NEFDV Ks 6/9

2.4. Ağaçların Salınmaları, Sağa sola Hareket Etmeleri:

Servi: Hafif rüzgârla salınmış sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için çok kez "serv-i revân" tamlaması kullanılır (Pala, 2011, 400). Ayrıca sağa sola salınma "kırıtma, oynaklık" gibi halk arasında iyi bakılmayan hafifmeşrep hareketler olarak da görülür. Sağa sola salınma, baş sallama "ağırbaşlı" olmanın zıddı kabul edilir. Salınmak bazen de güzellerin oynaması manasında kullanılır.

Serv kaddünle şalın kim feûblar uysun sana

Sancâğun çek beg güzelsin Hüsn iline mirsin

AMRDV Gz 83/4

Arûs-ı serve mâyil olma gel ey fâhte terk it

Hevâyî dirler ol yâri gider ol başı oynadı

KİEDV Gz 421/4

Bir haber vir ey sabâ n'oldi gülîstânım benüm

Kimler ile salınur serv-i hırâmânım benüm

BAKDV Gz 345/1

2.5. Ağaçların Gölgesi:

Zıll, sâye ve gölge kelimeleriyle anlatılır. Tûbâ ve servi ağacının gölgeleri, oldukça fazla ele alınan düşüncelerdendir. Peygamberimizin gölgesinin yere düşmemesi, gölgenin güneş dolayısıyla oluşumu, gölgeden korkma, gölgenin sahibini terketmemesi vs. yönlerden de sözkonusu edilir (Pala, 2011, 392). Sâye himayeyle ve zıll ise ilahi korumayla ilişkilendirilir. Gölgeler hoş vakit geçirilen yerlerdir yaz aylarında. Sıcaktan korunmayla cehennemden ateşinden korunma arasında da bağ kurulur. Tûbâ, serv, söğüt gibi ağaçlar genelde gölegeleriyle şiirlerde geçer.

Serv-şaddi sâyesinde hoş geçerse her zamân

Sâye-i Tübâyile cennetde garrâlanmazuz

KİEDV Gz 144/3

Sayende revân su gibi hoş geçti bu âlem

Düşmezdi yere serv boyun sayesi amma

TŞYDV Ks 1/47

Mahfuz u müstetîr gibi bir nahl-i bîd ile

Pîramenimde vardı bir âsâyiş-i zılâl;

Tehzîz ederdi ömrümü bir samt-ı hoş-meâl.

Cenâb Şahâbeddin 141

O denli sürat ile tayy ederdi âlemi ki

Düşürmez idi zemîne zılâl-ı eşcârı

NEFDV Ks 45/18

2.6. Ağaçların Ses Çıkarması (Hışırtı):

Ağaçların rüzgarla yapraklarının hışırdaması beytlerde kendine yer bulur.

Şimdi her gûşe ebkem ü câmid.

Ne ağaçlarda zemzemât-ı riyâh.

Ne hadâyıkta ihtizâz-ı cenah...

Cenâb Şahâbeddin 53

3. Ağaçların Mevsimlerde Geçirdikleri

Değişimler

Son dönemde yayınlanan bazı çalışmalarda Dîvân şiirinde renk, zaman, tabiat gibi konularda ağaçların mevsimlerde geçirdiği renk ve şekil değişiklikleri de ele alınmaktadır (Doğan, 2010; Demir, 2015, 2016).

3.1. İlkbahar:

Ağaçların yapraksız dallarının yeşermesi, çiçeklerle türlü türlü renklere girmeleri ve etrafa binbir rayihalar salmaları değişik telmihlerle, mazmunlarla anlatılır. Çiçeklerle bembeyaz olan ağaç ata binmiş geline teşbih edilir. Yeşil ağaçlar askerlerin çadırları gibi olur şairlerin hayâlinde çünkü baharla birlikte askerler sefere çıkarlar. Ağaçların yeşermeleri Hz. Hızır (AS)'ın yeşil hulle giymesine telmih edilir. Bahar gelince renksiz veya tek renk olan ağaçlar Kur'anda geçen "sıbgatullah" yani Allahın boyası ile boyanırlar... Bahar ve baharda ağaçların aksettirdiği manzaralarla ilgili Kalender'in "Taze Can Buldu Cihan" bir tez çalışması mevcuttur (Kalender, 2002).

Meydân-ı gül-sitânda çemân idi her çemen

Mânend-i Hızır hulle-i hadrâ geyüp şecer

MHZDV Ks 3/2

Râygân aldum sanurdı la'l u yâkûtî velî

Şimdi nakd altun sayar turmuş nihâl-i ergavân

BAKDV Ks 22/7

Dürr ü yâkût ile bir nahl-i murassa' sandum

Ergavân üzere dökilmiş katerât-ı emtâr

BAKDV Ks 18/16

Degül eşcârı belki her giyâsı

Geyardi Hızır-veş ahdar libâsı

LAFÇN 1777

Yeşil agaca nazar it ki sıbgatu'llahdan

Nice benefş ü kızıldur u saru vü gül-gûn

AHMDV Ks 65/5

3.2. Yaz:

Dem-i bâhûr, sayf, tâbistân, gibi isimlerle de anılan yaz mevsimi, döngüsel zamanın bir parçasıdır. Klâsik Türk edebiyatında nispeten daha az rağbet edilen bir mevsim olan yaz, daha çok sıcaklığı ve hararetiyle şiirlere konu olmaktadır (Doğan, 2010, 39). Yalnız alttaki beyitteki gibi yaz mevsiminde ağaçların meyveye durmasından da bahisler vardır.

Çün şayf ola fevâkih olur bi-şümâr lîk
Nârî-mizâc olur kamu hâk ü havâ vu mâ
TCCDV Ks 1/3

Meger ki 'âlem-i 'ulvîde nev-bahâr oldu
Döker şükûfe-i bâdâmı sahn-ı bâga şimâl
BAKDV Ks 21/8

Kaçan yay faşlı gelse kudret ile
Gani iderdi Hak çok nicmet ile
Budaklarum tolu dürlü yimişden
Nite kim dür sudan şekker kamışdan
AHDÇN 1083, 1084

3.3. Sonbahar:

Sonbaharda önce tek tek yapraklar sararmaya başlar sonra topluca ağaçlar sarıdan kırmızıya kadar değişik tonlara bürünür. Bu rengârenk vaziyet hazan mevsiminin ağaçları süslemesi gibi tasavvur edilir. Sararmış yapraklar altın varaklara ve ağaçların yapraklarının dökülmesi onların soyulmalarına/soyunmalarına benzetilir. Ağaçların sararmaları gamlı âşık veya maşuk olur. Yapraklar, hazân yeliyle soğuktan titrerler. Ağaçların sararması sarılık hastalığı kapmaları gibi hayâl edilir. Ayrıca sevgilinin yüzündeki ayva tüyü güz gelince sararır. Tabiatın ve ağaçların geçirdikleri renk değişimleri Öntürk ve Demir'in çalışmalarında detaylı şekilde verilmektedir (Öntürk, 2017; Demir, 2015: 2016).

Hazân eşcârı zeyn itdü çü rengâreng kâlâdan
Nümüdâr oldu bostânlar hum-ı elvân-ı sâdan
TCCDV Ks 22/1

Çü gördi şaralık düşdi şarardı bâğuñ eşcârı
Zamâne keh-rübâ tağdı boyınlarına ayvadan
TCCDV Ks 22/17

Sarılık düşdi ruḥ-ı zerdüme çün berg-i hazân
Demidür dîdelerümden dökilürse yire kan
KİEDV Mt 243

A'dâya bâd-ı dey gibi tokın ki bir zamân
Karşuñda ditreye tura berg-i hazân gibi
KİEDV Gz 392/3

Üzüldi berg-i şecer şimdi kış kıyâmetdür
Görüñ ki yevm-i yefür oldu ma'nîde fi'l-hâl
MHZDV Ks 5/8

Vefâda Rüstem iken Zâl-i dehri kış basdı
Harâmî gibi soyar berg-i bîdi bâd-ı şimâl
MHZDV Ks 5/9

Geyerdüm hil'at-i fasl-ı hazân
Kızıl yaşıl şaru al ergavânı
AHDÇN 1101

Çemenler za'ferân ile boyandı
Ağaçlar ser-te-ser altuna bandı
LAFÇN 1920

Döker bâd-ı vezân berg-i rezân-ı bâg u bostânı
Gören eşcâra 'ârız oldu sanur 'illet-i safrâ
SÜHDV Ks 2/43

3.4. Kış:

Kar çok yağınca ağaçların dalları görünmez olur ve şairlerin muhayyilesinde koca birer dev şekline girerler. Ağaçlar kar altında beyaz birer minare veya başlarına beyaz sarıklar giymiş insanlar gibi görünürler vb.

Başında kar saçağı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezem ar'ar
NDMDV Ks 13/2

Serviler berf ile hep dîv-i sefide dönmüş
Aklı târâc eder ol rütbe mehâbet-efzâ
ENVDV Ks 17/6

Sakalum bitmedin saç baş ağardı

Cefadan iç kararı taş ağardı

TCCDV Ks 22/8

AHDÇN 1120

4. Ağaçlarla İlgili Ameliyeler

Hem ol ayda irişür Mısr nahli

Keserler temri ol gün Mısr ehli

İBBHN 8202

4.1. Fidan dikme:

Dikiş tutsun mu çâk-i gonca seyr etdikde ruhsârın

Tutalm dikdigin nev-nahl-ı gül ey bâğban tutmuş

NDMDV Gz 53/4

4.5. Budama:

Efendi kaht-ı suhande di asmalar budayım

TKKDV Mesârî 5

Hikâyetdür ki bir fellâh idüp iş

Kılur bir mahalde gars-ı mişmiş

İBBHN 6342

Ahdüünde dehre hâcet elin açdı çün çenâr

Kesdi çenârın ellerin ol cürm için hâzân

TCCDV Ks 5/77

4.2. Kalem aşısı:

Ağaç aşılama (Onay, 2004, 300).

Âbdâr olsa n'ola mîve-i şî'r-i

Urmadı kimse bu bâğ içre dahı böyle kalem

BAKDV Gz. 331/6

4.6. Kesme:

Kesüp eşcârını tîg ü teberle

Sürüp yirin ser-â-ser nîzelerle

LAFÇN 5684

Dest-i hünerin pençe-i hûrşîd-i maânî

Mahsûl-i nihâl-i kalemin bâr-ı fazîlet

HŞMKL Ks 12/2

Meğer bir gün kaza-yı nâ-gehâmı

Çıka geldi şu bâğun bâğubânı

Keserden bıçkudan yatı yarağı

Bilesinde Ebü Müslim nacağı

Kanırdı zörile kesdi bırakdı

Cefâ odı bile cânımı yakdı

AHDÇN 1125, 1126, 1128

Kim senüñ nefsüñ agacın aşlaya

Datlu yimişler saña bağışlaya

İBGMT 4236

Eger kim kat' olur bu ayda eşcâr

Çürimez çok zamân dir anı Neccâr

İBBHN 8201

4.3. Büyütme, sulama:

Ebr-i nisan-veş ser-i evrâka ol gevher-nisâr

Tâ ki kad çeksin nihâlân-ı hüner tûbâ gibi

NDMDV Ks 17/8

4.7. Yakma:

Ağacı yakutdı ez pâ vü ser

Doyamazdı bakmağa aña basar

HAFZM 1320

Çekilür cild-i bâğa cedveller

Çevresi cüybâr olduğıçün

TCCDV Ks 8/12

4.8. Kurutup odun, kereste etme:

Niçe müddet dahi devr-i zemâne

Kurusın diyüben şaldı yabana

AHDÇN 1135

4.4. Meyve Sağma:

Şulu şeftalüsin bî-ğad ki dirür bâğbân bâğüñ

Şanasın kim alur Vâmîk hezârân büse Azrâdan

4.9. Keresteden eşya yapma:

Kiminden düzdiler mihrab u minber
 Kiminden rahl-i Mushaf levh-i defter
 Kiminden düzdiler sultân için taht
 Kim andan zînet aldı devlet ü baht
 Kiminden düzdiler şanduk hazine
 Kim anda gizlenür genc ü define
 Kiminden düzdiler âlât u engâz
 Kiminden ‘ud u şeş-ta muhtelif sâz

AHDÇN 1139-1142

Kılup hurmâ agacından ‘asâsın
 İdüp yünden tonın kıldan ridâsın

LAFÇN 6709

5. Ağaçlarla İlgili Mazmunlar**5.1. Tûba:**

Kökü semada olan cennet ağacı. Baş aşağı olmak veya kulak çınlamak (Onay, 2004, 480; Pala, 2011, 459).

Cennet haberin getirdi rûzgâr

Tûbâya nazîre hâr-ı divâr

ŞYGHA 619

Serkeşlik etmek ancak serdîde kaldı yoksa

Tûba baş indirüptür ol kadd-i müntehâya

Karamanlı Cemâlî

5.2. Servinin bağı çocuklarına dâyelik etmesi:

Servinin dibine etek veya ayak tabîr olunur. Böylece sevgilinin eteği veya ayağı anlatılmış olur. Onun eteğini ırmaklar öper, ayağına çınar yaprakları yapıştır vs. (Pala, 2011, 400). Servi, bağı bahçenin anası, dâyesi veya bakıcısı gibi düşünülür. Baharda biten çiçekler –küçük çocuklar- onun eteklerinden tutarlar. Kuşlar onun dallarında –kucağında- büyürler. İhtirâz it Hâzreti Mevlâdan etme böyle nâz
 Merhâmet itmez misin ‘uşşâkıña ey serv-i nâz

HRBDV Gz 302/1

5.3. Çenâr (Çınar, kavlağan):

Çınar gövde ve yaprak şekillerinden bazı mazmunlar türetilmiştir.

5.3.1. Kendi kendine yanma:

Gûya yıllar geçince kendi kendine yanıp tutuşmuş ki hurafedir. Kabuğunun soyuluyor olması ıslak gövdesine yıldırımların diğer ağaçlara göre daha fazla isabet etmesine sebep olur. Yaşlı çınarların da içi çürür zamanla kararır siyah bir renk alır. Yanmış gibi görünür (Onay, 2004, 166). Bir başka kaynakta ise ceviz ağacına da yıldırımın fazlaca isabet ettiğine ve ağaçların yanmasına sebep olduğuna inanılır (Kalafat, 2006, III-IV 275, I 121, V-VI 239, 311). Ancak taranan Dîvân şiiresi eserlerinde bu folklor öğesinin varlığını tespit edemedik.

Tâ derûnumdan tutuşsam n’ola nâr-ı hicr ile
 Gülşen-i mihnetde gûyâ kim çenâr-ı hasretim

NÂŞDV 64/5

5.3.2. El:

Elim sende oyunu.

Bâd-ı sabâ el oynını oynar çenâr ile

Yaşını salup âña ider servler ‘itâb

MSHDV Ks 7/8

5.3.3. El gölgesi vermek:

Saf dilsün yûri hoş geç diyü sâyemde benim

Cûy-ı dil-cûya eli gölgesini verdi çenâr

Lâedrî (Onay, 2004, 166)

5.3.4. El vermek:

Çınar yapraklarının insan eline benzemesi sebebiyle mazmunlaşmıştır.

Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler

Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan

BAKDV Gz 371/2

5.4. Ağaç korkutma:

Ağaç korkutma âdeti uzun yıllar meyve vermeyen ağaçlar için geçerlidir. Buna göre bir kişi eline balta alıp ağacı sallayarak “Keseyim mi?” diyerek hamleler yapar. Bir başkası onu durdurarak, meyve vereceğine kefil olur ve bağışlanmasını rica eder. Üç defa tekrarlanan bu ameliyeden sonra ağacın gövdesi çizilir (Onay, 2004, 84; Pala, 2011, 9).

Arz etme ana yok yere gel tîşe-i âhı

Korkutmak ile nahl-i emel bâr-ver olmaz

Cem’i (Onay, 2004: 84)

5.5. Ağaç ata binme:

Çocukların uzun bir değneyi at sayarak koşuşturmaları, oynamaları (Pala, 2011: 9). Günümüzün çocuklarının oyuncak arabalarla oynaması gibi düşünülebilir. Ağaç at “tabut” veya “küçük sevgili” manalarına da gelir (Onay, 2004, 83).

Ağaç at:

Kadimîdür hukuku bülbülün güllerle gâyetle

Ağaç ata bile binmişler eyyâm-ı sabâvette

Cinânî

Şatılar üzre şükfife bad-ile oynar güler

Tıfla befizer kim ağaçdan ata olmuşdur süvar

Nev’î Ks 15/6

Küçük sevgili.

Elde kalır mu sen insâf et inân-ı ihtiyâr

Yekketâz-ı nâz o tıfl-ı nev-süvârımdır benim

Seyyid Vehbî

Tabut.

Su getirirler yumağa, kefen sararlar komağa

Ağaç ata bindirirler, teneşire düştü gönül

YNEDV Gz 82/14

5.6. Baş veren ağaç:

Meyvesi insan başı şeklinde, vakvak adlı bir ağaç varmış. Her sabah yeşil ve taravetli, her akşam solgun olurmuş. Bazıları bu ağacın bulunduğu bir ormanın adıdır demişler. Meyvesi insan şeklinde olurmuş, söz söylemiş. İstanbul’da Sultan Ahmet Camii avlusundaki bir çınar ağacına yeniçerilerin (1066) da isyan çıkartıp öldürdükleri adamları asmaları münasebetiyle o çınara vakvak ağacı (şecer-i vakvak) denildiğini tarih yazar (Onay, 2004, 132).

Bâğbân-ı feşek-i kîne-güdâzı seyr et

At meydânına dikti şecer-i vakvâkı

Lâedrî

5.7. Etfâl-i çemen:

Ayağı bağda olmak (Onay, 2004, 222).

Şöyle canlanurlar etfâl-i çemen kim servin

Ayağı bağda olmasa ederdi refât

MSHDV Ks 2/8

5.8. Çınarla Kabak Hikâyesi:

Çınar asırlarca yaşayan bir büyük ağaçtır. Kabağın ise bir mevsimlik ömrü vardır. Fakar sür’atle büyüyerek çınarın tepesine çıkar. Hayatta çok hızlı yükselen insanlar için kullanılır (Onay, 2004, 167). Bazı şairler kabak-servi şekline anlatmışlardır. Altteki örneklerden başka tam hikâye, İbrahim İbn Bâlî’nin Hikmetnâmesinde 6476-6492 beyitler arasında anlatılmaktadır.

Tîz bulur hâli gedû ile çenârın hâletini

Nâbiyâ kasd-i tefevvuk eyleyen emsâline

NABDV Gz 748/7

Kemîne sarsar-i idbâra pâydar olmaz

Çenâr-ı çarha çıksa gedû-yı istidrâc

NABDV Gz 37/4

Kedû ile dirâht-i nârvânın kıssası ma’lûm

Bu gülşende hemân hadden birûn neşv ü nemâdan geç

HZKDV Gz 32/4

5.9. Asmaya şişe asmak:

İlkbaharda üzüm asmaları budanınca kesilen yerden bir iki gün su damlar. Bu su tatlıdır; bununla pişirilen kahvenin pek lezzetli olduğu söylenir. Meraklı ve keyif ehli insanlar bu damlaları toplamak için çubuğum kesik ucunu bir şişe içine sokarlar (Onay, 2004, 107).

Bezm-i aşkun cür'asın içse göreydi hâleti

Ol kadeh-peymâ ki mest-i âb-ı tâk olmaktadır

ŞHYDV Gz 58/4

5.10. Kabak asmak:

Meyhânelerde kabak asmak, âdetâ, oturduğu köşeyi benimsemek, bir nevî balta asmak sayılmış (Onay, 2004, 289).

Kasd eyler agzuñ öpmek için dâ'imâ kabak

Olur boğazı iplü degüldür şehâ kabak

BAKDV Gz. 241/1

Şîrin lebûni bûs ideli dil-berâ kabak

Bir boynı baglu bende olupdur saña kabak

NZADV Gz 125/1

5.11. Kavak Yeli:

Dağ kavağının yaprağı hem küçük, hem incedir. Sapı da uzuncadır. Havada kuş nefesi kadar olsun rüzgâr olmadığı zaman bile bu yaprakları tahrik ettiği farz olunur. İşte bu cihetle, âvâre-ser, kararsız kimseler için ve kendini büyük görenler hakkında “başında kavak yelleri esiyor” denir (Onay, 2004, 309).

Benzetmiş özin kâmet-i dil-cûsına yârun

Başında kavak yili eser dahi çinârın

HYRDV Gz 207/1

5.12. Serv-Fâhte ilişkisi:

Onay, Fâhte-servi ilişkisine dair türetilen mazmuna dair şöyle demektedir:

Fâhte, üveyik yani yabani güvercindir, güzel sesinden ötürü şairlere şiirleri için sermaye olmuştur. Serv: Servi ve selvi dediğimiz ağaçtır. Üç nev'idir. Arapçası “şecereti-l hayye”dir ve servinin bulunduğu yerde yılan da bulunur. Fâhte'nin serve mütemâyil olduğu, bu cihetle yalnız serve konuştuğu da farzolanmıştır. Üveyik daima sık yapraklı, yüksek ağaçlara, servi bulamazsa söğüt ve kavaklara konar. Kendini ve yuvasını avcılardan böyle korur. Yılanların servilerin olduğu yerlerde bulunmaları, birtakım kuşların yuvalarını bu ağacın üzerine yapmalarından ve yılanların anılan kuşların yavrularını yemeye harîs olmalarındandır (Onay, 2004, 226).

Kadd-i yâre üsküf-i zerrînidür kuş konduran

Fâhte konmuş gibi seyr ü hîrâmân üstüne

TKKDV Gz 157/4

Sâye-i servi dimişler turalum cây-ı neşât

Yâ niçün fâhteler nagme-zen-i kûkûdur

MVPDV Gz 96/3

El açar şah-ı şecer şive-i seyranun için

Medh okur fâhiteler serv-i hıramanun için

MSHDV Gz 191/1

Geh ser-i zülfi ne var kılsa perîşân dil evin

Âşiyân-i mürğ için nahl üzre mârân tırmaşur

MVPDV Gz 64/3

Bazı şairlerin şiirlerinde fâhte yerine kumru gibi başka kuşların da kullanıldığı görülmektedir.

Kamu kuşlar benüm üstümde, sayvan

Dutar şankim benem taht-ı Süleymân

AHDÇN 1076

Dutardı âşiyân üstümde kumrî

Geçerdi şohbetümde kamu ömri

AHDÇN 1078

Edüp bayrak ferâz-ı nîzede pîçîde şehbâlin
 Güşâd etdi perin kumrî ser-i serv-i çemân üzre
 NDMDV Ks 6/8
 Geh ser-i zülfi ne var kılşa perîşân dil evin
 Âşiyân-i mürğ için nahl üzre mârân tırmaşur
 MVPDV Gz 64/3

5.13. Tomruk:

Tomruk mazmunu Onay'a göre şöyledir:

Oyuk yeri mücrimlerin boyunlarına veya iki ayaklarına geçirilen ortası delik çatal ağaç. "Tomruğa vurmak" tâbiri bugün kullanılmıyor. Acemler buna düşâhe, düşâne derlermiş. Eskiden mahpushâne müdürlerine tomruk ağası denirmiş (Onay, 2004, 480)

Gerçi buldı bend-i tomrukdan rehâ nâ-çâr gül
 Hâr elinden çekdi ammâ kim niçe âzâr gül
 MVPDV Gz 327/1
 Bend-i tomrukdan rehâ tebşîrin eyler gonçeye
 Lâlaye peyk-i sabâ dinse be-câ ta'bîrdür
 MVPDV Mtf 24

5.14. Nahl:

Hurma Ağacı. Eski zamanda balmumundan veya gümüşten hususen yapılarak gelinin önünde götürülen meyve, çiçek ve zî-kıymet taşlarla müzeyyen ağaca derlerdi. Nahl yapan üstada nahl-bend denirdi. Halk arasında kullanılan nakil budur ki, teşbir sûretiyle meyveleri, çiçeği çok olan ağaç ve fidan hakkında irad olunur (Onay, 2004, 372). Özellikle padişah düğünlerinde nahller sokak gösterilerinde kullanılmış ve balmumundan yapılma eşsiz güzellite nahller meydanları süslemiştir. Daha çok selviye benzetilen nahller bazen 30-35 arşın yüksekliğinde bile olarmış (Pala, 2011, 347).

Dildâra dil virüp yine bu tab'-ı nahl-bend

Bir tâze gonca bağladı bir gül budağına
 RVNDV 376/8
 Firdevs bâğı güllerinün nahlidür bu mûm
 K'uçmağa turur anda zuhûr eyleyen tuyûr
 RVNDV I-6

5.15. Nahl-i Tâbut:

Tabut ağacı. Cenazelerde tabut üzerine çiçek vb atarak süsleme, bezeme. Onay, Nahl maddesinde edebiyatımızda "nahl-i tâbut" ibaresi geçmez demektedir (Onay, 2004, 372). Nahl-i tâbut, tabut üzerine atılan, konulan süslerdir. Altta Şeref Hanım'dan vereceğimiz beyit bu manayı karşılamaktadır. Onay'ın bu beyti görmediğini düşünüyoruz. Günümüzde İran, Pakistan, Hindistan gibi kimi ülkelerde hâlâ bu âdet devam etmektedir.

Sırmalarla örülen zülf-i 'arûsı ne revâ
 Çözüle tel tel ola zîver-i nahl-i tâbûd
 ŞRHDV
 Sâyesin dervîş-i bî-berg ü nevâdan dür eden
 Saklasın ârâyîş-i tâbûta nahl-i kâmetin
 Mantıkî

5.16. Tuz:

Yay tuzu ki altın suyu ve renkli boya ile yaya nakşederler. Yaya sardıkları ağaç kabuğuna da tuz derler. Tuj da denir. (Onay, 2004, 358)
 Menzil-i tir-i hayalim âlem-i diğerdedir
 Kehkeşan-ı asman tûz-ı kemânımdır benim
 İzzet Molla

5.17. Kulak çınlaması:

İnanışa göre her insanın bir yaprağı varmış. İnsan ölünce yaprağı da yere düşermiş. Yaprak düşerken başka yapraklara değer ve yaprağına değdiği kişinin kulağı çınlarmış. Böylece kulağı çınlayan kişi ölümü hatırlar ve tevbe edermiş. Kulağı çınlayan kişinin "Birisı beni andı" demesi bundan dolayı imiş. (Pala,

2011, 459) Pala'nın kulak çınlamasına dair tespitine ilişkin bir örnek taradığımız eserlerde bulamadık.

Hasret-i reng-i ruhuñ nahl-i hayâtım varakı
Berg-i güller gibi hâke dökülünce çekeriz

BİHDV Gz 52/2

5.18. Behûr-i Meryem:

Meryemana Eli çiçeği ve kökü donuz ağırşığı denilen nebat. bot. siklamen, tavşankulağı da denilen çuhaçiçeğigillerden yaprak ve çiçek saplan kökten sürme, çiçekleri başaşağı dönmüş bir süs çiçeği. (Devellioğlu, 1960) *Geğirtiyi gidermek, idrâr ettirmek hususunda çok faydası varmış. Kurutulmuş yaprağı kilisalarda günlük yerine kullanılır; günlük gibi kokarmış. Doğuracak kadının ağrısı tutunca ebe bu çiçekten bir kuru yaprağı suya atarmış. Suda yaprak açıldıkça gûyâ kadının da rahmi açılır. Doğum kolay olurmuş.* (Pala, 2011, 76; Onay, 2004, 137) Çiçeğe olan iltisak Hz. Meryem'in hamlini va'z etmeye çalıştığı esnada bu çiçeği avuçlamış olmasıdır ki Levend'de bu noktaya işaret ediyor. (Levend, 1984, 179)

Senün bûy-ı dil-âvîzünle bahse eylemez cür`et

Bahûr-ı Meryemün ey gonce-fem gûşı burulmuşdur

ŞHYDV Gz. 80/3

Dehenünde bulunur hâlet-i enfâs-ı nefîs

Kâkülünden alınur bûy-ı buhûr-ı Meryem

AZHDV Gz 522/3

Dem-i Îsâ dirilir bûy-ı bahûr-ı Meryem

Açdı zambak Yed-i Beyzâyı kef-i Mûsâvâr

BAKDV Ks 18/19

6. Atasözleri ve Deyimlerde Ağaçlar

Değişik atasözleri ve deyimler kitaplarında (Aksoy, Tülbentçi, Aktunç, TDK) "ağaç" kelimesinin geçtiği 26 farklı atasözü tespit ettik. Bu atasözlerinden - taradığımız eserlerde değişik kelimeler ve

varyantlarla- yedi farklı şekilde olmak üzere Dîvân şiiirinde yer aldığı görülmüştür. Türk argosunda sadece "Ağaç olmak" bulunuyor. Deyimlerde ise ancak "bir dikili ağacı olmamak" var. Veciz söz diyebileceğimiz "amelsiz ilim meyvesiz ağaca benzer" de kimi beyitlerde geçmektedir.

6.1. Kaşınan keçi çobanın değneğine sürtünürmüş.

Yüri var buldugun agaca kaşınma miskîn

Sen anun'çün götürü yırtar iseñ ol olmaz

BAKDV Kıta 11/3

6.2. Ağaç yaşken eğilir:

Erenoğlu, atasözleri ve deyimler üzerine bir çalışmasında ağaçlarla ilgili Güvâhî'den alttaki iki beyiti almıştır (Erenoğlu, 2007).

Dime kim ulalıcak gözedür ol

Çıbuğ yaşla eğilir hey habîr ol

Güvâhî Pendnâme (27b-3)

6.3. Üzümünü ye bağıni sorma:

Alttaiki iki beyitten bu atasözünün eski şeklinin "Yemişini ye ağacını sorma!" şeklinde olduğu görülüyor (Erenoğlu, 2007).

Ko teftîş ta nıqay aslo ñuma

Yimişin yi ağacın şorma şakın

Güvâhî Pendnâme (39b-14)

Didüm lebinî sorar iken kâmetün nedür

Didi ki yi yimişini sorma dırahtını

HMHDV Gz 162/2

6.4. Evvel şecer âhir semer:

Dilimizde "önce emek sonra yemek" veya "önce düzen sonra kazan" şeklindeki atasözünün alttaiki iki beyitten hareketle "önce şecer sonra semer" ya da "evvel şecer âhir semer" şeklinde kullanıldığı görülüyor. Arapça

veya Farsçadan bir tercüme yoluyla alınmış bir darb-i mesel de olabilir.

Hatuñ geldi vefâ kılmak gerek şimden girü cânâ
İrür çün bâğ-ı âlemde şecer evvel semer âhir

KİEDV Gz 118/6

Evvelü'l-fikr ü âhirü'l-^camel ol
Ki evvel eşcâr olur u pes semerât

AHMDV Gz 11/40

6.5. Yemişli ağaç taşlanır.

Begenmezlerse kadd-i yârî zannetme hâeldir bu
Atarlar seng-i ta'nı nahl-i pür-bâra meseldir bu

NÂŞDV Gz 76/1

Urdukça seng Âşika eyler du'â senâ
Taşlanmaz ol dıraht ki ol virmeye semer

AŞÇDV Gz 84/5

O bâğın her dırahtı mîve-dâr-ı izz ü devletdir
Atarlar taş elbette dıraht-ı mîve-dâr üzre

NDMDV Gz 82/2

6.6. Sulamakla kuru ağaç meyve vermez.

Hâlin ağlamakla nâmerde kişi almaz murâd
Bin suvarsan bir dıraht-ı huşg virmez berg u bâr

HYRDV 9/36

6.7. Her ağaçtan ok olmaz:

Her kuşun eti yenmez manasında kullanılmış.
Her ağac tîr ü her tîğ âhen olmaz
Demir merd olana pîrâhen olmaz

KİEDV Mf 65

6.8. Bir dikili ağacı olmamak.

Bu bâğ-ı cihânda dikili bir ağacım yok
Dünyâda beni andıracak kim anacak ki

MNPSD Gz 131/2

6.9. Ağaç olmak (bağlamak):

Argoda bir yerde çokça bekleme manasında
kullanılır.

Yiter nây-ı kalemden bağladuñ nahl

Yiter serv-i bülede eyledüñ dahl

LAFÇN 8121

6.10. Amelsiz ilim meyvesiz ağaca benzer.

Ol fazilet kim 'ilimden yârî yok
Ağaca beñzer kim anuñ bârî yok

AŞPGN 9017

Gerçi kim 'ilmüñ 'ameldür mîvesi
İlla şahs ilkin bu 'ilme ivesi

AŞPGN 10096

7. “Ağaç” Kelimesinin Dîvân Şiirinde Kullanım Sıklığı

Ağaç kelimesini; ağaç, dıraht, nahl ve şecer olarak dört farklı varyantıyla beraber 91 Dîvân ve 21 mesnevîde taradık. Bu taramamız sonucunda alttaki tablo ortaya çıkmıştır. İki Dîvân haricinde (Eşrefoğlu, Ümmî Sinan) kalan bütün eserlerde bu dört kelimenin biri veya birkaçı bulunmaktadır. Bâkî, Fuzûlî, Zâtî, Kânî, Taşlıcalı Yahyâ, Necâtî Beg, Munîrî, M. Pertev, Mosralı Ziyâî, Sâlim, Ahmed Paşa, Hayretî, Hâlet, Mesîhi şeklinde 14 Dîvânda ise taranan dört kelimenin tamamı yer almaktadır. İlginç olan bu şairlerin Dîvân şiirinde de çoğunlukla önde gelenlerinden olmalarıdır. Şairlerin kelime hazinelerini geniş tutmaları kelime tekrarına düşmemekten mi yoksa vezin gibi diğer kaygılardan mı ileri geldiği daha geniş çapta çalışmalarla ortaya konabilecektir.

İskendernâmedeki “meyve-ağaç” yani ni'metle ni'mete vasıta olan aracıyla ilgili Ahmedî'nin düşüncesi Dîvân şiirinde şairlerin bu konudaki bakış açısını anlamamıza yardımcı olabilir;

Gerçi âhırdur semer evvel şecer

Lîki rütbetde şecerden yig semer

Kim semer getürmeg-içün feyz-i cûd

Hakdan irürdi bu eşcâra vücûd

(İskendernâme, 7192-7193)

Meyve ni'mettir/neticedir, ağaçsa aracıdır. Bu noktadan hareketle “sevgili” esastır; ağaçlar, çiçekler,

bahar vb ise onu anlatmaya yarayan araçlardır. Ahmedî, “meyve ağaçtan yeğdir” diyor. Hakk, bize meyve vermek için ağaçları meyveye aracı yaptı, diyor. Tablo 2’de ağaç-meyve kıyasına bir örnektir.

Tablo 1

Ağaç kelimesinin kullanım sıklığı.

	Adet	Şecer/Eşcâr	Dıraht/Dirahtân	Naḥl/Naḥlan	Ağaç/Ağaçlar	Top.
Mesnevîler	21	127	42	103	167	439
Divanlar	91	393	222	986	80	1681
Toplam	112	520	264	1089	247	2120
Ortalama Kelime Sayısı						ort.
Mesnevîler	21	6.04	2	4.9	7.95	5.22
Divanlar	90	4.31	2.43	10.83	2.71	4.61
Divanlar	Sıra	Şecer/Eşcâr	Dıraht/Dirahtân	Naḥl/Naḥlan	Ağaç/Ağaçlar	Top.
Azmizâde Hâlet	1	13	31	63	1	108
Beyânî	2	5	14	60	0	79
Neccarzâde Rızâ	3	10	8	50	0	68
Gelibolulu Mustafa Âlî	4	8	12	38	0	58
Nev'izâde Atayî	5	19	1	37	0	57
Mesnevîler	Sıra	Şecer/Eşcâr	Dıraht/Dirahtân	Naḥl/Naḥlan	Ağaç/Ağaçlar	Top.
İbrahim İbn Bâlî- Hikmetnâme	1	60	3	15	55	133
Ahmedî- İskendernâme	2	8	1	0	42	51
Lârendeli Hamdî Leyla ve Mecnûn	3	9	3	28	1	41
Lâmiî-Ferhadnâme	4	11	8	7	10	36
Hafî- Zâd'ul-meâd	5	28	2	0	1	31

Not: Ağaçlık, nahlistan, dırahtistan, nahîl, nihâl, fidanlık, meşcere gibi yer/mekân ismi olan kelimeler tabloya dâhil edilmemiştir. Sıklık tablosunda verilen Divan ve mesneviler en fazla kelime bulundurma sırasına göre verilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Tabloda Dîvânlarda “nahl” kelimesinin, mesnevîlerde ise “ağaç” kelimesinin daha fazla kullanıldığı görülüyor. “şecer” ve “dıraht” ise hemen hemen aynı oranlardadır. “Nahl” kelimesinin fazla kullanılması “ağaç” veya “dıraht”a göre daha yumuşak konsonantlarının olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Dîvân şairlerinin vokalite kaygılarının olduğu Dîvân şiirine vâkıf olanlarca bilinir. Nahl-i gül’ün; “ağac-ı gül, dıraht-ı gül, şecer-i gül”e göre daha yumuşak bir vokaliteye sahip olduğu görülmektedir. Bu noktaya örnek olarak Karahan, Fatih’in şairliğini tahlil ederken “seslerin ahenkli surette birleşmesi, telâffuz letafeti diyebileceğimiz euphoni”ye Fatih’in de dikkat ettiğini ifade etmektedir (Karahan, 1980). Euphoni’ye Saraç da işaret etmekte ve elfâz-i rakîka’nın elfâz-ı cezleye tercih edildiğini söylemektedir (Saraç, 2007).

Gülhan’ın (Gülhan, 2008) ve Bayram’ın (Bayram, 2007) yaptıkları çalışmalarla karşılaştırmalı bir tablo yaptığımızda ise ağaçla meyvenin hemen hemen aynı

oranda olduğu dörülmeindedir. Tarım ürünlerinin isimleri daha az yer almaktadır. Bayram; *Tarımsal ürünlerle ilgili beyit sayısı, bitkilerle ilgili toplam beyit sayısı içinde oldukça küçük bir bölüm tutmaktadır. Diğer bir ifadeyle tarımsal ürünler, Dîvân şiirinde ağaçlara, özellikle de çiçeklere oranla çok daha az yer edinebilmişlerdir. Buna karşın diğer tarımsal öğelerle meyvelere dair beyitlerin sayısı birbirine oldukça yakındır* demektedir. Ancak tabloda meyvelerin daha fazla kullanıldığı görülmektedir (Bayram, 2007: 92). Yaptığımız taramalarda önemli bir diğer nokta da “ağaç, nahl, dıraht, şecer” kelimelerinin çok büyük nisbette terkipler hâlinde kullanılmış olmalarıdır.

Tablo 2

Ağaç, meyveler ve tarım ürünlerinin kullanım yoğunluğu.

	Divan Sayısı	Toplam	Ortalama	Tar. Kelime Sayısı	Ortak Divanlar 11 Adet
Tarımsal Ürünler*	26	373	14.34	15	312
Meyveler	40	733	18.32	24	301
Ağaçlar	91	1681	18.47	4	272
(*Üzüm hariç)					

Tabloya bakıldığında ağaçlarla meyvelerin hemen hemen birbirine eşit miktarda kelimeyle yer aldıkları görülmektedir. Zirai ürünlerin ise diğer iki kategoriden daha az sayıda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu meselede dikkati çeken nokta taranan kelime sayılarının farklılığıdır. Ağaçların kelime başına kullanım ortalaması daha yüksektir.

Dîvân şiirinde ağaçlarla ilgili hem tek tek hem de bütüncül bir bakışla bakıldığında ağaçların hemen

Nahl-i gül, ayva ağacı, nahl-i Meryem vb. Ağaç isimlerinin taranmasıyla meyveler-ağaçlar kelimelerinin kullanım sıklıklarıyla ilgili daha net bir bakış açısına sahip olabileceğimizi düşünüyoruz. Çalışmamız “ağaç”la sınırlı olduğu için bu kıyasa girmedik. Dîvân şiirinde çiçekler ve diğer bitkilerle ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte taranan eser sayıları bakımından oldukça sınırlı olmalarından dolayı tablolarda yer veremedik. Bu çalışmalarla ilgili olarak Bayram’ın makalesinde bir kaynakça yer almaktadır. (Bayram, 2007).

bütün özelliklerine dair kullanımların mevcut olduğu görülmektedir. Dîvân şiirinde ağaçlar, kullanım tarzlarına göre altı farklı kategoride 70 madde hâlinde çalışmamızda ele alınmıştır. Bahse konu olan ağaçlar; Osmanlı coğrafyasında bulunan ağaçlar, mazmunlar da yine Osmanlı dönemi gündelik yaşamının içinden ve Türkçede hâkim din olan islâmiyetten devşirilmiş mazmunlardır. Atasözlerinden deyimlere, mazmunlardan folklor ürünü olan atasözleri ve hatta argoya kadar Dîvân şiirinde “ağaçlar”ın varlığı görülmektedir.

Kaynaklar

- Abdel-Maksoud, B. S. M. *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri*, cilt 2 (Metin) (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi,
- Abdullah Bosnavî Dîvânı*. (2018). (Haz. Orhan Kurtoğlu). Ankara: KTB Yayınları.

- Abdülbâki Ârif Efendi Mi'racnâme* (Haz. Metin Akar).
- Admed-i Dâî, (1992). *Çengnâme*, (Haz. Gönül Alpay Tekin). Harvard University.
- Âhî Dîvânı*. (Haz. Mustafa Kaçalın).
- Ahmed Cevdet Paşa*, (1985). *Kıyas-ı Enbiya I-III*, (Haz. Mahiz İz). 2.Baskı, İstanbul: KTB Yayınları.
- Ahmed Paşa*, (1992). (Haz. Ali Nihat Tarlan). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ahmed Rıdvan Husrev u şîrin*, (Haz. Orhan Kemâl Tavukçu).
- Ahmedî Dîvânı*, (1979). (Haz. Akdoğan Yaşar). *Ahmedî Dîvânı ve Dil Hususiyetleri: Gramer, Sentaks, Sözlük*, (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ahmedî, İskendernâme*, (Haz. Yaşar Akdoğan). Ankara: KTB Yayınları. (ekitap)
- Aksoy, Ö. A. (--). *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Altun, K. (1999). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı-Vâridâtü'l-enîka*, Niğde: Özlem Kitabevi.
- Ambros, E. (1982). *Candid penstrokes: the lyrics of Me'âli an Ottoman poet of the 16th century*, (Haz. Esma Şahin). Berlin.
- Amrî Dîvânı*. (1979). (Haz. Mehmed Çavuşoğlu). İstanbul: İÜEF Yay.
- Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvânı*, (2004). (Haz. Fatma Sabiha Kutlar). Ankara,
- Âşık Çelebi Dîvânı*. (Haz. Filiz Kılıç).
- Aşık Paşa*, (2000). *Garibnâme I-II*, (Haz. Kemal Yavuz). İstanbul.
- Avnî Dîvânı*, (Haz. Muhammed Nur Doğan). Ankara: KTB Yayınları. (ekitap)
- Azmizâde Hâlet Çelebi*. (2017). (Haz. Bayram Ali Kaya). Ankara: KTB Yayınları.
- Bâkî Dîvânı*. (Haz. Sabahattin Küçük). Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Batislam, H. D. (1997). *Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler. Türkoloji Araştırmaları*, 107-125.
- Batislam, H. D. (2003). *Dîvân Şiirinde Hazan, Diriözler Armağanı*, Ankara.
- Bayram, Y. (2007). *Dîvân Şiirinde Tarımsal Ürünler*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Sayı, Ankara, 81-96.
- Behiştî Dîvânı, (1999). (Haz. Yaşar Aydemir). “*Behiştî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*” (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Beyânî Dîvânı, (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvânı İnceleme-Tenkitli Metin*, (Haz. Fatih Başpınar). (Basılmamış Doktora tezi). Marmara Üniv. İstanbul.

- Beyatlı, Y. K. (1974). *Eski Şiirin Rüzgarıla*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı Yay.
- Bilge, M. (2008). *Günehkâr Dîvânı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Bursalı İffet Dîvânı*. (2018). (Haz. Mehmet Arslan). Ankara: KTB Yayınları.
- Buyruk, İ. E. (2015). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı'nda Sosyal Hayat*, Selçuk Üniv. (Basılmamış Doktora Tezi). Konya.
- Canan, İ. (1993). *Kütüb-i Sitte I-XVIII*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Celîlî Dîvânı*, (2018). (Haz. Şevkiye Kazan Nas). Ankara: KTB Yayınları.
- Cemâlî, (1990). *Cemâlî, Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme, Tenkitli Metin*. (Haz. Osman Horata). (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Cenâbî Ahmed Paşa Dîvânı*, (2018). (Haz. Beyhan Kesik). Ankara: KTB Yayınları.
- Çağlıtütüncigil, E. (2013). *Türk Süsleme Sanatında Nar: "Form, Köken ve İkonografik Anlamı"*. TÜBAR. XXXIII, 61-92.
- Çelik, M. F. (2015). *Klasik Şiirde Bâdem*, Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 14, 47-66. İstanbul.
- Demir, R. (2015). *Dîvân Şiirinde Kırmızı Renk*, Türkiyat Mecmuası, 25, 57-91.
- Demir, R. (2016). *Dîvân Şiirinde Renkler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1960). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul.
- Dîvânçe-i İlahiyât*, Mustafa Ma'nevî Dîvânı, (Haz. Mustafa Tatçı)
- Dîvân-ı Hamdî Çelebi*, (Haz. Ali Emre Özyıldırım). KTB Yayınları, Ankara (ekitap).
- Doğan, A. (2010). *Enderûnlu Vâsîf Dîvânı'nda Zaman*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniv. SBE, Sakarya.
- Edîb Harâbî Dîvânı I-II*. (2012). Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları.
- Ekmekçi, G. (2016). *Muhibbî Dîvânında Renkler*, International Journal of Social Science, 49, 467-483.
- EL MÜSNED (Arapça Türkçe Tahrir ve İzahı)*. Ebu Hanife, (Editör: Nurgül Dere). Kayıhan Yayınları.
- Emrî Dîvânı*, (2002). (Haz. Mehmet A. Yekta Saraç Eren). İstanbul,
- Enderunlu Vâsîf Dîvânı*. (1999). (Haz. Raşan Gürel). Kitabevi Yayınları.
- Enderunlu Yâver Dîvânı*, (2017). (Haz. Kaplan Üstüner) Ankara: KTB Yayınları.
- Erbaş, A. (2012). "Tuba", 41, 316-31. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Eren, A. (1999). *Çankırlı İbrahim Hurrem Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Kar.Teknik Üniv. Trabzon.
- Es'ad Dîvânı, (2011). (Haz. Hüseyin Tay). *Musullu Es'ad Seyyîd Mehmed Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkocatepe Üniv. Afyonkarahisar.

- Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı*, (Heyet), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu İnançları Anadolu Üçlemesi I*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ferhadnâme Lâmiî Çelebi, (1998). (Haz. Hasan Ali Esir). *Lâmi'î Çelebi, Ferhad ile Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Figânî Dîvânı, (1966). (Haz. Abdülkadir Karahan). *Figânî ve Divânçesi*. İstanbul.
- Fuzûlî Leyla vu Mecnûn*. (Haz. Muhammed Nur Doğan), Ankara: KTB Yayınları. (ekitap)
- Fuzûlî, Türkçe Dîvân*, (1958). (Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cumbur). Ankara.
- Gönel, H. (2010). *15.-16.yüzyıl Dîvânlarına Göre Dîvân Şiirinde Sevgili*. (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniv. SBE, Ankara.
- Güler, K, (1996). *XIX. Asır Şuarasından Ârifî Ve Pesendî'nin Kütahya Methiyeleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 7, 279-285.
- Güler, Z. (2006). *Dîvân Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler*, Malatya: Fırat üniv. Yayınları.
- Gülhan, A. (2008). *Dîvân Şiirinde Meyveler Ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih Ve Mecazlar*, Turkish Studies, Volume 3(5), 345-375.
- Hafî, (2011). *Zâdü'l Meâd (Kitâbü Mevlüdü'n Nebi)*. (Haz. Secaattin Tural). Ankara: KTB Yayınları.
- Halıcıoğlu, İ. (2006). *Mustafa Rûmî Efendi Dîvânı'nda Dîni ve Tasavvufî Unsurlar*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üni, SBE, Sakarya.
- Haşmet Külliyyatı, (--). *Dîvân, Senedü'ş-şuara, Viladet-name, İntisabü'l-müluk*, (Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak). Ankara: KTB Yayınları. (ekitap).
- Hayâlî Bey Dîvânı*, (1992).(Haz. Ali Nihad Tarlan). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hayrâbâd*. (2018). Nâbî, (Haz. Melike Gökcan, Hamza Koç). Ankara: KTB Yayınları.
- Hayretî Dîvânı*. (1981). Tenkidli Basım, (Haz: Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri). İstanbul.
- Hâzık Dîvânı, (1992). *Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. (Haz. Hüseyin Güfta). Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi.
- Hecrî Dîvânı. (2010). *Hecrî Kara Çelebî Muhyî'd-dîn Mehmed*, (Haz. Ömer Zülfe). Ankara.
- Helâkî Dîvânı*. (1982). (Haz, Mehmed Çavuşoğlu). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları İ.Ü. No. 2979.
- Heşt Behişt, (2018). *Vizeli Ramazan Behiştî*, (Haz. Emine Yeniterzi). Ankara: KTB Yayınları.
- Hulûsî-i Celvetî Dîvânı*. (Haz. Müzlüm Yılmaz).
- Hurrem Dîvânı, (1999). (Haz. Abdullah Eren). *Çankırılı İbrahim Hurrem Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Ibn Ishak Muhammed*, (1998). *Siyer*, (Haz. Muhammed Hamidullah). (Çev. Sezai Özel). İstanbul: Akabe Yayınları.
- Ibn Kesir. (1994). *El Bidaye ve-n Nihaye Büyük İslam Tarihi 1-15*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbrahim Gülşehrî, Mantiku't-tayr*, (Haz. Kemal Yavuz). Ankara: KTB Yayınları. (ekitap).
- İhyâ Dîvânı. Eski ile yeni arasında mütevellî-zâde ömer ihyâ*, (Haz. Nâzım H. Polat).
- İnrahim İbn Bâlî, (2018). *Hikmetnâme II*, (Haz. Ali Şeylan). Ankara.
- Komisyon, (1979). *İslam Ansiklopedisi I-XIII*. İstanbul: MEB Yayınları.
- İsmail Belîğ, Nuhbetu'l-Âsâr Li-Zeyli Zübretu'l-Eşâr*. (1985). (Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu). Ankara: Gazi Eğitim Fak. Yay.
- Kaadi İyaz, (1975). *Şifa-i Şerîf*, (Ter.:Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Kabûlî İbrahim Efendi Dîvânı, (2008). (Haz. Mustafa Erdoğan). *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin)*. Cilt 1, Gazi Üniv. Ankara.
- Kadı Burhaneddin Dîvânı*. (1981). (Haz. Muharrem Ergin). İstanbul.
- Kalender, A. (2002). *Taze Can Buldu Cihan: Osmanlı Şiirinde Bahar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniv. Ankara.
- Kânî Dîvânı*, (2012). (Haz. İlyas Yazar). Ankara: KTB Yayınları.
- Kaplan, Y. (2008). *17.yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı*. (Basılmamış Doktora Tezi). OMÜ SBE, Samsun.
- Karahan, A. (1980). *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edb. Fak Yay.
- Karamanlı Aynî Dîvânı*, Haz. Ahmet Mermer, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kavsî Dîvânı, (2008). *Kavsî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin)*. (Haz. Mümine Çakır). (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kazan, Ş. (1997). *Hamîdî-zâde Celîlî: Hayatı, Eserleri, Edebî kişiliği ve Hüsrev ü Şîrîn mesnevisi, İnceleme-Tenkidli Metni*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Keçecizâde İzzet Molla Mihnetkeşân*. (Haz. Ali Emre Özyıldırım). Ankara: KTB Yayınları. (ekitap).
- Kılınç, A. (2017). *Fuzûlî Dîvânı, Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı Edisyon Kritik ve Konularına Göre Fuzûlî Dîvânı*, (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniv. SBE,
- Kırbyık, M. (1999). *Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın tenkidli Metni*. (Basılmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kiraz, S. (2014). *Türk İslam Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsa*, Ekev Akademi Dergisi. 18 (60), 261-280.
- Koç-İlknur, N. (2003). *XVII. yy. Dîvân şairi Nehcî: Hayatı, Eseri, Edebî kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Komisyon, (1992). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi 1-15*, (Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Köksal, A. (2011). *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet I-II*, İstanbul: Işık Yayınları.
- Köksal, A. (2014). *Peygamberler Tarihi*, 19. Baskı, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kufacı, O. (2006). *Adni Dîvânı ve Adni Dîvânında Benzetmeler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniv. SBE, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, K. E. (1973). *Seyyid Nesimi Dîvânı'ndan Seçmeler*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Lebib Dîvânı*, (2004). (Haz. Orhan Kurtoğlu) (tenkitli metin) (Basılmamış Doktora Tezi). Hacettepe üniv. SBE, Ankara.
- Levend, A. S. (1984). *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4.Baskı, İstanbul: Enderun Yayınevi.
- Leylâ Hanım Dîvânı*. (2018). (Haz. Mehmet Arslan). Ankara: KTB Yayınları.
- Mahmud Nedim Paşa Dîvânı*, (Haz. Mehmet Zeki Pakalın). Dîvân Kitap,
- Manisalı Câmî, (2003). (Haz. M. Esat Harmancı). *Muhabbet-name (Vâmık u Azrâ)*. *İnceleme-Metin-nesre Çeviri*, (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Mermer, A. (1994). *Mezâkî: hayatı, edebî kişiliği ve Dîvânının tenkidli metni*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- Mesîhî Dîvânı*. (1995). (Haz. Mine Mengi). SAYI: 80, Dîvânlar Dizisi: 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Mi'racnâme*, (1998). (Haz. Hayati Develi). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXVIII, İstanbul.
- Mihri Hâton Dîvânı*. (2018). (Haz. Mehmet Arslan). Ankara: KTB Yayınları.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı*, (1994) (Haz. Adnan İnce).
- Mostarlı Hasan Ziyâî Efendi Dîvânı*. (2017). (Haz. Müberrâ Gürgendereli). Ankara: KTB Yayınları.
- Muvakkitzâde Pertev Dîvânı*. (2007). (Haz. Ekrem Bektaş). Malatya.
- Mürekkeççi Enverî Dîvânı, (2001). (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı). *Ümmî Dîvân Şairleri ve Enverî Dîvânı*, MEB, Ankara.
- Nâbî Dîvânı*, (1993). Nâbînin Türkçe Dîvânı, (Haz. Ali Fuat Bilkan). (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Nâilî-i Kadîm Dîvânı*, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Nakşî Dîvânı*, (2000). (Haz. Emrah Ayhan) MÜ. (Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksel Lisans Tezi). İstanbul.

- Nâşid Dîvânı, (1998). (Haz. Lütfi Alıcı). *Dîvân-ı Nâşid: İnceleme-tenkitli metin*. (Basılmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Nâşid Dîvânı*. (1998). (Haz. Ömer Zülfe). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, 1998
- Necâtî Beg Dîvânı*, (1992). (Haz. Ali Nihad Tarlan). Akçağ Yayınları, Ankara.
- Nedim Dîvânı*. (Haz. Muhsin Macit). Ankara: KTB Yayınları, (ekitap).
- Nef'î Dîvânı*, (1993). Nef'î Ömer Erzurumi, (Haz. Metin Akkuş). Akçağ Yayınevi, İstanbul.
- Nev'î Dîvânı*. (Haz. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri). İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. no. 2160.
- Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, (2017). (Haz. Saadet Karaköse). Ankara: KTB Yayınları.
- Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı*, (1994). (Haz. Hüseyin Akkaya). İstanbul.
- Neylî Dîvânı, (1994). (Haz. Atabey Kılıç). *Ahmed Neylî Dîvânı*, (Basılmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Nigârî Dîvânı,
- Onay, A. T. (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Ve İzahı*, (Haz: Prof. Dr. Cemal Kurnaz). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öntürk, A. (2017). *Dîvân Şiirinde Renkler*, Ulakbilge, 5, (12) 972-982.
- Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 20.Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Revânî Dîvânı*. (2017). (Haz. Ziya Avşar). Ankara: KTB Yayınları.
- Saraç, Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisine Göre Dîvân Şiirinde Ahenk Öğeleri*, İst. Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 37, 106-136.
- Sefercioğlu, M. N. (2008). *Meyve Redifli Gazeller*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3/5, 321-344. İstanbul
- Sevinç, D. K. (2007). *18. Yüzyıl Şairlerinden Sümbülzade Vehbi (lutfiyye). Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Dîvân ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniv. SBE, Edirne.
- Sırrî-Rahile Hanım Dîvânı, (Haz. Berat Açıl).
- Süheylî Dîvânı, (2017). *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ*, Haz. M. Esat Harmancı, Ankara: KTB Yayınları.
- Süleyman Çelebi Mevlid*. (1990). (Haz. Faruk K. Timurtaş). Türk Klasikleri. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sümbülzâde Vehbî Dîvânı*. (2017). (Haz. Ahmet Yenikale). Ankara: KTB Yayınları.
- Sümbülzâde Vehbî Şevk Engîz*. (2011). (Haz. Ahmet Yenikale). 93, Maraş Kültür ve Edebiyat Serisi: 25, Ankara: Ukde Kitaplığı.
- Şahin, K. Ş. (2012). *Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (23), 386-408.

- Şeref Hanım Dîvânı*, (2018). (Haz. Mehmet Arslan). Ankara: KTB Yayınları.
- Şeyh Gâlib Dîvânı*. (Haz. Naci Okçu). KTB Yayınları, Ankara: KTB Yayınları. (ekitap).
- Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, (Haz. Muhammed Nur Doğan). Ankara: KTB Yayınları. (ekitap).
- Şeyhülislam İshak Efendi Dîvânı*, (1997). (Haz. Azmi Bilgin). Ankara: KTB Yayınları.
- Şeyhülislam Yahyâ Efendi Dîvânı*, (Haz. Hasan Kavruk). Ankara: KTB Yayınları. (ekitap).
- Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*, (2018). (Haz. İsmail E. Erünsal). Ankara: KTB Yayınları.
- Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*, (2018). (Haz. İsmail E. Erünsal). Ankara: KTB Yayınları.
- Tanıdır, G. (2003). *Dîvân-ı Vuslatî: İnceleme-Tenkitletli Metin-İndeks*. (Yüksek Lisans Tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Tanyu, H. (1988). "Ağaç" 1, 456-457. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı*. (1977). (Haz. Mehmed Çavuşoğlu). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın no: 2233, İstanbul.
- Topaloğlu, B. (1988). "İslamda Ağaç" 1, 457-459 Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Uludağ, S. (2009). "Sidretü'l-müntehâ" 37, 151-152. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Uzun, M. (2012). "Tuba-Kültür ve Edebiyat", 41, 317-319. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Uzun, M. (2009). "Sidretü'l-müntehâ -Edebiyat". 37, 152-153 Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Ümmi Sinan Dîvânı*, (2000). (Haz. Azmi Bilgin). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ünal, H. (2003). *XVIII.yy. Dîvân şairi Hafîd: hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ünsel (Kürkçüoğlu) Kemal Edib, (1946). *Fatih'in şiiirleri*, Ankara.
- Üsküdarlı Sırrî Dîvânı. (2003). (Haz. Şevkiye Kazan). Üsküdarlı Sırrî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı, Tenkitli Metin-İnceleme. (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Vusûlî Dîvânı*. (2010). (Haz. Hakan Taş). Ankara.
- Yaran, R. (1988). *İslam Hukukunda Ağaç*, 1, 459. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yıldız, A. (2002). *İbrahim Gülşenin'in "Pendnamesi"*, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVI, 57-95. İzmir.
- Yılmaz, O. (2011). *Klasik Türk Edebiyatı'nda Bir Başka Anlamıyla "Bahâr"*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 18 (1) 177-194.
- Yunus Emre Dîvânı*, (2004). (Haz. Mustafa Kaçalın). İstanbul.
- Zâtî Dîvânı*, (2017). (Gazeller Dışındaki Şiiirler). (Haz. Orhan Kurtoğlu). Ankara: Kültür Bak. Yay.

Zâtî Dîvânı, II Cild, (Haz. Ali Nihad Tarlan).

Kadeh Duası Retrieved from www.dua.gen.tr/kadeh-duasi.html (2019, 10 Ekim)

Sorumlu Yazar Bilgileri:

Yazar ismi: Doğan Yücel

Ülke: Bosna Hersek

Email: dyucel58@gmail.com

Lütfen alıntılaysınız: Yücel, D.; Özüygun, A. R. (2020). Dîvân Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri. *Journal of Research in Turkic Languages*, 2(1), 33-62. DOI: 10.34099/jrtl.213

Alındı: Ocak 11, 2020 • Kabul: Nisan 20, 2020